

Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka orijentacija kod političara i nepolitičara

Korunić, Jana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:858331>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Jana Korunić

**Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka
orijentacija kod političara i ne-političara**

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju
Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka orijentacija kod
političara i ne-političara

Diplomski rad

Student/ica:

Jana Korunić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Ljiljana Gregov

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Jana Korunić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka orijentacija kod političara i ne-političara** rezultat mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mog rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. ožujak 2018.

MRAČNA TRIJADA, MORALNO ODLUČIVANJE I IDEOLOŠKA ORIJENTACIJA KOD POLITIČARA I NE-POLITIČARA

SAŽETAK

Političari imaju veliku ulogu u zbivanjima u svijetu, a njihove su odluke od izuzetnog značaja i odražavaju se na živote stanovnika države u kojoj rade, a nerijetko i šire, stoga ne iznenađuju očekivanja ljudi da bi oni u moralnom smislu trebali biti uzor. Usprkos očekivanjima, barem kad je riječ o RH, statistike pokazuju sve veću korumpiranost u državi i nezadovoljstvo građana koji krive političare za takvu situaciju. Upravo stoga ciljana populacija u ovom istraživanju su bili političari, a cilj istraživanja bio je provjeriti odnos mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), ideološke orijentacije i moralnog odlučivanja kod političara i ne-političara. U istraživanju je sudjelovalo 140 sudionika (76 političara i 64 ne-političara) u dobi od 24 do 65 godina. Istraživanje je provedeno krajem 2017. i početkom 2018. godine i to tako da je na mail adrese ljudi koji se aktivno bave politikom upućena zamolba za sudjelovanje i odgovarajuća web adresa na kojoj se nalaze istraživački materijali a koji su uključivali: Upitnik općih podataka, Upitnik mračne trijade ličnosti (Jones i Paulhus, 2012), Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016), te Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2017). Nakon što su prikupljeni podaci na uzorku političara istraživanje je provedeno na po relevantnim sociodemografskim karakteristikama sličnom uzorku pojedinaca koji se politikom ne bave.

Za razliku od većine dosadašnjih istraživanja dobiveni rezultati ne pokazuju da se pojedinci koji se bave politikom ističu po bilo kojoj osobini ličnosti koja je uključena u mračnu trijadu u odnosu na uzorak pojedinaca koji se ne bave politikom. Što se tiče ideološke orijentacije političari su više lijevo orijentirani kada je u pitanju socijalna domena ideološke orijentacije, ali se stav po pitanju gospodarske domene ideološke orijentacije ne razlikuje od onog od ne-političara. Političari, također, postižu značajno viši indeks moralnog odlučivanja od ne-političara. Općenito govoreći, pojedinci koji imaju izraženije rezultate na facetama mračne trijade više su desno orijentirani i postižu niži indeks moralnog odlučivanja. Pojedinci koji su više lijevo orijentirani pokazuju viši indeks moralnog odlučivanja od onih koji su desno orijentirani. Naposljetku, hijerarhijskom regresijskom analizom izdvojena su tri značajna prediktora moralnog odlučivanja, a to su dob, makijavelizam i subklinička psihopatija. Naime, stariji pojedinci i oni koji imaju niže rezultate na skali subkliničke psihopatije i makijavelizma pokazuju viši indeks moralnog odlučivanja.

ključne riječi: mračna trijada, moralno odlučivanje, ideološka orijentacija, političari

THE DARK TRIAD OF PERSONALITY, MORAL-DECISION MAKING AND IDEOLOGICAL ORIENTATION FOR POLITICIANS AND NON-POLITICIANS

ABSTRACT

Politicians play a big part in world affairs, and their decisions are of the high importance and reflect on the lives of the people of the state in which they work, and often and wider, so it is not surprising that politicians are expected to be a model in a moral sense. Despite expectations, at least as far as the Republic of Croatia is concerned, statistics show a growing corruption in the state and the dissatisfaction of citizens who blame politicians for such a situation. That is why the target population in this research were politicians, and the aim of the research was to verify the relationship between the dark triad personality (macchiavelianism, narcissism and psychopathy), ideological orientation and moral decision-making in politicians and non-politicians. The study was attended by 140 participants (76 politicians and 64 non-politicians) at the age of 24 to 65. The research was carried out at the end of 2017 and early 2018, so people actively involved in politics were asked to participate by email that include appropriate web address containing research materials that included: General Data Questionnaire, Questionnaire of the Dark (Jones and Paulhus, 2012), Questionnaire of General Ideological Orientations (Proroković, 2016), and the Test of Moral Decision-Making (Gregov and Tokić, 2017). After collecting data on a sample of politicians, research was conducted on similar sample of individuals (by relevant sociodemographic characteristics) who do not deal with politics.

Unlike most studies so far, the results obtained do not show that politicians point out any personality trait involved in the dark triad in relation to a sample of non-politicians. As far as ideological orientation is concerned, politicians are more left-oriented when it comes to the social domain of ideological orientation, but the attitude on the economic domain of ideological orientation is not different from that of non-politicians. Politicians also achieve a significantly higher index of moral decision-making than non-politicians. In general, individuals who have higher results on the faces of the dark triad are also more right-oriented and achieve a lower moral-decision making index. Individuals who are more left-oriented show a higher index of moral decision-making than those who are more right-oriented. Finally, hierarchical regression analysis has distinguished three significant predictors of moral decision-making, which is age, macchiavelianism and subclinical psychopathy. Namely, older individuals and those who have lower scores on the scale of subclinical psychopathy and macchiavelianism show a higher index of moral decision-making.

key words: dark triad, moral decision-making, ideological orientation, politicians

Sadržaj

1. UVOD	1
2. MRAČNA TRIJADA.....	1
2.1. Makijavelizam.....	1
2.2. Subklinički narcizam.....	3
2.3. Subklinička psihopatija	4
2.4. Mračna trijada	5
3. MORALNO ODLUČIVANJE.....	6
3.1. Kohlbergova teorija moralnog razvoja.....	7
3.2. Četverokomponentni model moralnog ponašanja.....	8
4. IDEOLOŠKA ORIJENTACIJA	11
4.1. Podjela ideoloških orijentacija	12
4.2. Povezanost ideološke orijentacije i moralnosti	14
4.3. Povezanost ideološke orijentacije i mračne trijade	15
5. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA	15
5.1. Polazište istraživanja	15
5.2. Problemi i hipoteze.....	16
6. METODA.....	17
6.1. Sudionici	17
6.2. Mjerni instrumenti.....	18
<i>Upitnik općih podataka</i>	<i>18</i>
<i>Upitnik mračne trijade ličnosti (Jones i Paulhus, 2012).....</i>	<i>19</i>
<i>Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016)</i>	<i>19</i>
<i>Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2017)</i>	<i>20</i>
6.3. Postupak	21
7. REZULTATI.....	22
7.1. Deskriptivni parametri ispitivanih varijabli	22
7.2. Razlike u facetama mračne trijade, aspektima ideološke orijentacije te moralnom odlučivanju između političara i ne-političara.....	23
7.3. Ispitivanje povezanosti faceta mračne trijade, aspekata ideološke orijentacije te moralnog odlučivanja na cijelom uzorku	24
7.4. Prediktivni doprinosi sociodemografskih karakteristika, faceta mračne trijade te aspekata ideološke orijentacije objašnjenju moralnog odlučivanja	25
8. RASPRAVA	26

9. OGRANIČENJA I DOPRINOSI PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA	32
10. ZAKLJUČCI	34
11. LITERATURA.....	35
12. PRILOZI	39
Prilog 1: Eksploratorna faktorska analiza za skalu ideološke orijentacije	39
Prilog 2: Rezultati neparametrijskih testova	40
Prilog 3: Rezultati parametrijskih testova i slikovni prikazi	40

1. UVOD

Današnje društvo prepuno je rasnih, vjerskih i ekonomskih sukoba, a ratovi izbijaju u svim dijelovima svijeta. Upravo zbog toga od velike su važnosti postala društvena i politička pitanja za budućnost civilizacije. Političari imaju glavnu i presudnu ulogu u takvim događajima, više nego ikad prije. S druge strane, sve je veća korumpiranost unutar politike, što uvelike dovodi u pitanje ispravnost njihovih odluka. Tako se npr. u velikom istraživanju koje je proveo Flash Eurobarometer (2017) pokazalo kako je Hrvatska na 6. mjestu po korumpiranosti među europskim zemljama. Uzevši u obzir važnost političkih odluka i upitnu moralnost nekih političara, ne iznenađuje što su političari i politika postali izrazito aktualna tema o kojoj se svakodnevno vode rasprave u medijima, ali i sve češća tema raznih istraživanja. Tako rezultati istraživanja sve češće upućuju na izraženost nekih specifičnih osobina ličnosti kod osoba koje se bave politikom, a koje nazivamo zajedno mračnom trijadom ličnosti.

2. MRAČNA TRIJADA

Konstrukt mračne trijade ličnosti proizašao je iz stručne literature koja se bavi averzivnim oblicima ljudske ličnosti, ali koja su još uvijek u normalnom rasponu funkcioniranja (Kraljević, 2014). Prvi put je opisan u radu kojeg su objavili Paulhus i Williams (2002), a definiraju ga kao konstrukt kojeg čine tri različite osobine ličnosti koje se međusobno preklapaju – makijavelizam, subklinički narcizam i subklinička psihopatija. Cilj uvođenja tog konstrukta bio je da se mračnije osobine ličnosti definiraju na subkliničkoj razini, jer je primijećeno da u populaciji postoje osobe čija se ličnost ne može opisati u okviru normativnih modela ličnosti, ali ni putem modela patološke ličnosti (Jakšić, 2017).

2.1. Makijavelizam

Koncept makijavelizma dobio je ime po talijanskom političaru Niccolò Macchiavelliju koji je vršio funkciju glavnog političkog savjetnika obitelji Medici u Firenci. Njegovi savjeti za ispravnu vladavinu dostupni su u knjizi *Vladar* iz 1513. godine. Srž njegovog djela najbolje se može opisati u izreci: „Cilj opravdava sredstvo.“. On je

tvrdio da vladar s jasnim ciljem mora koristiti sve taktičke poteze s kojima će ostvariti te ciljeve, što uključuje i manipulativne interpersonalne strategije (Ždravac, 2015). Američki psiholog Christie i njegov kolega Geis (1970, prema Kraljević, 2014) proveli su seriju istraživanja kako bi utvrdili odnos između Macchiavellijevih savjeta i svakodnevnog ponašanja u socijalnim situacijama. S obzirom na odgovore sudionika u istraživanjima konstruirali su mjerni instrument koji mjeri osobinu ličnosti koja se naziva makijavelizam. Tijekom vremena napravljeno je nekoliko revizija upitnika koje su kasnije u svoj upitnik ukomponirali Paulhus i Williams (2002). Dakle, makijavelističku ličnost karakterizira cinični pogled na svijet, niska razina moralnosti i visoka razina manipulativnosti (Jakšić, 2017), vjerovanje u interpersonalnu manipulaciju kao u ključ životnog uspjeha (Furnham, Richards i Paulhus, 2013) te sklonost obmanjivanju u socijalnim situacijama (Jones i Paulhus, 2009). Osobe s povišenim rezultatom na makijavelizmu odlikuju se hladnim, pragmatičnim i nemoralnim mišljenjem, motivacijom usmjerenom ka moći i novcu, strateškim i dugoročnim planiranjem, te obmanjivanjem. Takve osobe su prepredene, imaju izraženo upravljanje dojmovima, nisko su prosocijalno orijentirane, manje intrinzično motivirane (posebno na radnom mjestu) i orijentirane su ka moći (Kraljević, 2014). Od sve tri ličnosti mračne trijade, makijavelisti su najviše moralno sumnjičavi i imaju 'najmračniju' ličnost (Kraljević, 2014).

Kad je riječ o funkcioniranju na radnom mjestu, makijavelisti imaju hladan odnos i relativno plitak utjecaj u interpersonalnim situacijama, i po tome je makijavelizam sličan subkliničkoj psihopatiji. Imaju manje savjesti i pokazuju manje žaljenja od drugih ljudi. Također, čini se kao da nemaju problema u moralnom rezoniranju (mogu razumjeti tuđu perspektivu), ali se svejedno ponašaju sebično (Rauthmann i Will, 2011). Motivacija kod makijavelista potaknuta je isključivo sebičnošću te instrumentalnošću tj. njihova je motivacija isključivo ekstrinzična. Na prvom mjestu im je želja za novcem, moći i kompeticijom, dok je zajednica u kojoj žive manje važna (Ždravac, 2015). Ova ponašanja se mogu drugačije manifestirati kod svakoga, te će oni koristiti različite taktike kako bi dobili što žele (izgradnja suradnje, adaptacija na situaciju, fleksibilnost, varanje, laganje, osveta, izdaja) (Rauthmann i Will, 2011). Pretpostavlja se da će makijavelisti biti više zainteresirani za poslove koji se povezuju s većom financijskom dobiti i socijalnim statusom (posao odvjetnika, specijaliziranih liječnika, političara). Čak i kad su u pitanju pomagačke struke, oni su orijentirani onim zanimanjima koja osiguravaju veću financijsku dobit i veći ugled. Također, uspješniji su u slabije strukturiranim poslovima gdje imaju

veću autonomiju, a manje supervizije i pravila pri obavljanju posla (Ždravac, 2015). Često ih se naziva i 'socijalnim kameleonima', budući da preuzimaju stavove i ponašanja ljudi oko sebe dok istovremeno manipuliraju situacijom u svoju korist. To im omogućava da stvore moćne socijalne veze te zadobiju povjerenje i poštovanje kolega (O'Boyle, Forsyth, Banks i Story, 2013). Neka istraživanja (Spurk, Keller i Hirschi, 2016) pokazuju da je makijavelizam pozitivno povezan s političkim vještinama i potrebom za uspjehom, a to oboje je povezano s uspjehom u karijeri.

2.2. Subklinički narcizam

Pojam narcizma u psihološkom kontekstu prvi upotrebljava Freud (1914, prema Ždravac, 2015), koji ga opisuje kao klinički fenomen kojeg karakterizira skup stavova usmjerenih prema samoljublju, divljenju i uveličavanju sebe, obrambena orijentacija koja se temelji na megalomanstvu, idealizaciji i poricanju. Narcistički poremećaj ličnosti prvi put je uključen 1980. godine u DSM-III priručnik. Međutim, u ovom radu je naglasak na subklinički ili normalni narcizam koji je sastavnica mračne trijade ličnosti (Ždravac, 2015). U istraživanju Paulhusa i Williamsa (2002) utvrđena su četiri latentna faktora u podlozi narcizma – grandioznost, osjećaj da imamo pravo na nešto, dominacija i superiornost. Grandioznost se odnosi na osjećaj vlastite veličine i ljepote, drugi faktor na osjećaj prava na bolje stvari od ostalih pojedinaca, dominacija na osjećaj prava da se zapovijeda drugim ljudima i superiornost na osjećaj nadmoći pri usporedbi s drugima.

Kraljević (2014) navodi kako osobe s izraženim narcizmom najčešće preuveličavaju vlastitu važnost, imaju ekstremnu taštinu, zauzeti su sami sobom i arogantni su. Postoje i pozitivni ishodi njihovih ponašanja (ostvarenje visokog statusa, kratkoročna popularnost), ali postoje i negativne strane njihove ličnosti (ranjivost, često prekidanje dugotrajnih odnosa, ograničena afektivna empatija i teškoća identificiranja osjećaja). Sami za sebe smatraju da su dobri vođe te da su visoko emocionalno inteligentne osobe. U svojoj ličnosti imaju dosta izražen aspekt samoobmane, a za razliku od osoba s izraženim makijavelizmom i psihopatijom, percipirani su kao ugodniji. Dosadašnja istraživanja (Grijalva, Harms, Newman, Gaddis i Fraley, 2015) povezuju subklinički narcizam s višom vjerojatnosti da se postane vođom, višom razinom financijskih primanja, negativnim organizacijskim ishodima kada se vođa nije identificirao s organizacijom, riskiranjem novca druge osobe za svoju dobit, konzumacijom psihoaktivnih tvari i seksualno rizičnim ponašanjem (Kraljević, 2014) te impulzivnosti (Jones i Paulhus, 2011).

Narcisoidni pojedinci posjeduju jako dobru sposobnost upravljanja dojmom o sebi. Sposobni su ostaviti jako dobar prvi dojam na svoje poslodavce te tako dobiti posao. Za razliku od makijavelista, njihovo ponašanje nije povezano s materijalnom dobiti koju žele dobiti na poslu, već sa stjecanjem višeg društvenog statusa i moći (Ždravac, 2015). U istraživanju Spurk, Keller i Hirschi (2016) dobiveno je da je narcizam pozitivno povezan s objektivnim i subjektivnim uspjehom u poslu zbog motivacije da uvijek idu naprijed i budu uspješni (povezano s njihovim samopoštovanjem). Također se pretpostavlja da narcisoidne osobe zarađuju veće plaće i zadovoljniji su svojom karijerom. Za razliku od toga O'Boyle i sur. (2013) navode da ne postoji povezanost između narcizma i bolje procjene uspješnosti u poslu. Ovi nalazi upućuju na to da narcisoidne osobe iluzorno povećavaju svoje zadovoljstvo karijerom i plaćom zbog svoje pozitivne samoevaluacije, pozitivne samoprezentacije, pažljive procjene kontrole svojih i tuđih ponašanja te usmjerenosti ka pozicijama vođe (Ždravac, 2015). Unatoč nekonzistentnim istraživanjima, neki nalazi upućuju na isto. Narcizam je povezan s dubokom željom za ulogom vođe. Njihova želja za statusom i moći može ih dovesti do te uloge. Mnoge karakteristike povezane s narcizmom, kao što su visoko samopouzdanje, dominacija i ekstraverzija, poklapaju se sa stereotipom prototipnog vođe. Također, narcisti ostavljaju dobar prvi dojam jer su najčešće fino odjeveni, koriste ugodne facijalne ekspresije, djeluju samouvjereno te koriste humor (Grijalva i Harms, 2014).

2.3. Subklinička psihopatija

Psihopatija se također dugo vremena (kao i narcizam) promatrala kao psihopatologija koju karakterizira bezobzirnost, manjak kajanja, egocentrizam, orijentiranost prema osobnoj dobiti kroz manipulacije i povređivanje drugih. Različiti autori daju različite definicije psihopatije. Prema Lykken (1957, prema Patrick, 2005), psihopatiju odlikuje manjak straha, te stoga i ispodprosječni rezultati na testovima kojima se mjeri anksioznost. U skladu s prethodnim, psihopatiju je operacionalizirao kao crtu ličnosti koja dovodi do smanjene razine anksioznosti u odnosu na populaciju te je utvrdio da psihopati doživljavaju manju razinu straha u opasnim situacijama. Gray (1970, prema Patrick, 2005) je tvrdio da su psihopati osobe kod kojih je smanjena aktivnost BIS sustava koji je odgovoran za regulaciju izbjegavajućih ponašanja kada se radi o situacijama povišenog stresa i anksioznosti. Dakle, psihopati se nastavljaju ponašati u skladu sa svojim ciljem čak i kada to ponašanje šteti njima samima. Hare (1991, prema Patrick, 2005)

stavlja naglasak na afektivno-interpersonalnu komponentu psihopatije te je na taj način razlikuje od antisocijalnog poremećaja ličnosti. Smatra se da je ponašanje psihopata uzrokovano deficitom emocionalnih reakcija na strah i anksioznost te je to najuočljivije u interpersonalnim odnosima. Psihopatija se prvi put prihvaća kao subklinički konstrukt tek kada je Hare konstruirao prvi mjerni instrument koji mjeri isključivo subkliničku psihopatiju (Ždravac, 2015). U jednom od istraživanja (Mahmut, Menictas, Stevenson, Homewood, 2011) pokazalo se da psihopatija zahvaća četiri latentna faktora – bezobzirnost, nepravilan životni stil, interpersonalnu manipulaciju i tendenciju ka kriminalnim aktivnostima. Pokazalo se da se osobe koje postižu visok rezultat na skali psihopatije češće tetoviraju kako bi zastrašili druge, ostavljaju negativne dojmove u interpersonalnim odnosima, konfrontiraju pravnom sustavu, agresivno reagiraju te provode u djelo svoje devijantne fantazije (Kraljević, 2014). Pokazuju neodgovornost i interpersonalnu manipulativnost, te su destruktivni za sebe i za druge.

Zbog određenih osobina psihopata kao što su impulzivnost, emocionalna plitkost i nedostatak kajanja, smanjuje se razina odgovornosti u organizaciji te to negativno utječe na produktivnost. Psihopatija je pozitivno povezana s oblicima kontraproduktivnog ponašanja u radu te je najjači negativni prediktor uspješnosti na radnom mjestu od sve tri facete mračne trijade (Spurk, Keller i Hirschi, 2016). Pojedinci koji imaju izraženu psihopatiju primjenjuju agresivne manipulacijske taktike (Spurk, Keller i Hirschi, 2016), skloniji su zlostavljanju kolega s posla (Ždravac, 2015), ne poštuju prava drugih ljudi i ne mare za rokove i obaveze na poslu (O'Boyle i sur., 2013). Međutim, postoje i neki argumenti zašto bi psihopatija mogla biti pozitivno povezana s uspjehom na poslu. Primjerice, ljudi koji imaju visok rezultat na skali psihopatije češće koriste svoj ekstrovertirani šarm te se čine karizmatični i ambiciozni, pa se čini kao da se dobro uklapaju na neka radna mjesta. Smatra se i da bi mogla postojati povezanost antisocijalnih tendencija psihopata i hijerarhijskog položaja te financijskog postignuća (Spurk, Keller i Hirschi, 2016). Analiza psihopatije na radnom mjestu sugerira da čak 3.5% rukovoditelja imaju visoke rezultate na skali psihopatije (O'Boyle i sur., 2013).

2.4. Mračna trijada

Paulhus i Williams (2002) u svom radu pokazali su kako postoje statistički značajne korelacije između makijavelizma, narcizma i psihopatije. To se objašnjava time da u podlozi sve tri facete postoje neke zajedničke karakteristike – zlonamjeran karakter,

promoviranje sebe, emocionalna hladnoća, agresivnost i dvoličnost. Također su pokazali da je razlika među njima uočljiva kada se pojedine facete dovedu u korelaciju s drugim mjerama kao što je upitnik ličnosti 'Velikih pet' i Wonderlicov test inteligencije. Na upitniku 'Velikih pet' dobiveno je da su sve facete u negativnoj korelaciji s konstruktom ugodnosti, a narcizam i psihopatija su u pozitivnoj korelaciji s ekstraverzijom i otvorenosti prema iskustvu. Makijavelizam i psihopatija su u negativnoj korelaciji sa savjesnosti, a psihopatija je negativno povezana s neuroticizmom. S obzirom na rezultate na testu inteligencije, narcisoidne osobe najviše precjenjuju svoje kognitivne sposobnosti.

S obzirom na spol, muškarci postižu više rezultate u odnosu na žene na svim facetama mračne trijade (Paulhus i Williams, 2002). Po pitanju dobnih promjena, utvrđeno je da rast na skali makijavelizma prestaje u dobi između 25 i 30 godina, a narcizma i psihopatije u dobi između 30 i 39 godina (Jakšić, 2017).

Istraživanja najčešće pokazuju povezanost mračne trijade te poslova u politici i općenito pozicija vođe. Istraživanje Lilienfelda i sur. (2012) pokazalo je da neke crte psihopatije kao što su interpersonalna dominacija, persuazivnost te izlaganje rizicima, može pridonijeti stjecanju položaja u politici te općenito uspješnosti vođe. Rosenthal i Pittinsky (2006) zaključili su kako je narcizam osobina mnogih moćnih vođa. Narcistički vođe imaju grandiozan sustav vjerovanja i stilove vođenja, te su općenito motivirani unutarnjom potrebom za moći i divljenjem. Međutim, također posjeduju veliku karizmu i veliku viziju koja je od vitalnog značaja za učinkovito vodstvo. U istraživanju Silvester, Wyatt i Randall (2014) rezultati su pokazali kako političari imaju visoke rezultate na skali makijavelizma budući da se to odnosi na pojedinčevu potrebu da kontrolira i manipulira drugim ljudima. Također, istraživanja (Rauthmann i Will, 2011; Kraljević, 2014; Ždravac, 2015) najčešće dovode u vezu mračnu trijadu ličnosti s nemoralnim i devijantnim ponašanjima, kao što su varanje i laganje, manipulacija, agresivnost, konzumacija psihoaktivnih tvari, rizična seksualna ponašanja, kršenje zakona i sl.

3. MORALNO ODLUČIVANJE

„Moral se može definirati kao oblik društvene svijesti, skup nepisanih pravila, običaja, navika i normi koji su prihvaćeni u životu neke zajednice. On određuje kakvo bi ljudsko djelovanje trebalo biti, a pripadnici zajednice prihvaćaju te principe kao primjerene te im se podvrgavaju, regulirajući na taj način međuljudske odnose“ (Gert i

Gert, 2016). Nastavljajući se na Piagetov rad, Lawrence Kohlberg (1976, prema Đapić, 2016), razvija svoju teoriju moralnog razvoja koja je do danas najutjecajniji model ljudskog moralnog razvoja.

3.1. Kohlbergova teorija moralnog razvoja

Kohlberg (1976, prema Đapić, 2016) moralnost shvaća kao jedan način pravde, budući da su moralne situacije ili dileme „one u kojima se sukobljavaju gledišta ili interesi; načela pravde su koncepti za rješavanje tih sukoba“. Njegova teorija moralnog razvoja kaže da moralno rasuđivanje osobe prolazi tri razvojne razine, sa dva stupnja na svakoj (Đapić, 2016).

1. Pretkonvencionalna razina - Uzimajući u obzir usklađenost kognitivnog i moralnog razvoja, na pretkonvencionalnoj razini dijete reagira na kulturalna pravila i na oznake dobrog i lošeg, no tumači pravila u uvjetima fizičke ili hedonističke posljedice djelovanja (dobivanje nagrade ili izbjegavanje kazne). Norma je na tom nivou još vanjska i odnosi se na djecu ispod 10 godina. Prva faza je moralnost poslušnosti i kazne gdje fizičke posljedice nekog djelovanja daju potvrdu o tome je li djelovanje bilo dobro ili loše. Prema Kohlbergu (1971, prema Pennington, 1996) druga faza je instrumentalna svrha, prema kojoj se pravo djelovanje sastoji od onoga što instrumentalno zadovoljava vlastite potrebe.

2. Konvencionalna razina - Na ovoj razini pojedinac pokušava ispuniti očekivanja svoje obitelji, grupe ili nacije, bez obzira na očite posljedice. Moral određuju dobri postupci i poštivanje društvenih konvencija. Na ovom razvojnom stupnju trebali bi se nalaziti adolescenti, ali navodi se da se na tom stupnju zadržava i do dvije trećine odraslih. Kao i prethodna i ova faza ima dvije podfaze. Treća faza se odnosi na međuljudska očekivanja i konformizam. Dobro ponašanje je ono što drugi, nama relevantni, vole i što odobravaju. Četvrta faza je održavanje društvenog sustava i savjesti. Kohlberg (1976, prema Pennington, 1996) smatra da je pojedinac orijentiran prema autoritetu, fiksnim pravilima i održavanju društvenog poretka.

3. Postkonvencionalna razina - Prema Kohlbergu (1976, prema Pennington, 1996) to je najviša i najpoželjnija razina moralnog razvoja koja se može postići. Ispravno i pogrešno tiče se rasuđivanja zasnovanog na načelima, koja se ne moraju slagati sa postojećim društvenim standardima ili zakonima (Pennington, 1996). Moralnost se temelji na vjernosti čovjekovim univerzalnim principima. To je stoga faza moralnosti koju doseže

samo malen broj odraslih. Peta faza se prvenstveno odnosi na ponašanja koja su u skladu s društvenim ugovorom i pravima pojedinca. Osoba priznaje da su pravila i zakon pokušaj unapređenja dugoročne dobrobiti za zajednicu. Dok je šesta faza usmjerena na univerzalna etička načela.

Osnovne kritike Kohlbergovog pristupa su u nemogućnosti da povežu moralno rasuđivanje i moralno ponašanje. Tako, na primjer, Blasi (1980) navodi da neki pojedinci visokog moralnog rasuđivanja, donose nemoralne odluke, dok drugi ne. Osim toga, ljudi biraju različite obrambene strategije kako bi izbjegli, po vlastitom rasuđivanju, neugodne odluke. Nijedno od ovih ponašanja ne može se objasniti u okviru Kohlbergove teorije, stoga James Rest (1994, prema Lincoln i Holmes, 2011), Kohlbergov student, predlaže četvero-komponentni model moralnog ponašanja.

3.2. Četverokomponentni model moralnog ponašanja

U okviru ovog modela pokušava se objasniti kako dolazi do moralnog ponašanja, pritom naglašavajući da moralno rasuđivanje nije jedino ni najvažnije pri donošenju moralnih odluka, te da je moralno ponašanje konstrukt koji uključuje četiri različita procesa: moralnu osjetljivost, moralno rasuđivanje, moralnu motivaciju/namjeru, moralni karakter/akciju. Moralna osjetljivost odnosi se na sposobnost pojedinca da prepozna situaciju koja sadrži moralno pitanje. To zahtjeva od pojedinca svijest da njegovo djelovanje može imati štetne ili korisne posljedice za druge ljude. Moralno rasuđivanje odnosi se na formuliranje i procjenu mogućih rješenja iz kojih pojedinac odabire koje je valjano za moralni problem. Moralna namjera odnosi se na namjeru da se odabere moralno rješenje za problem naspram drugih rješenja koja imaju drugačije vrijednosti i to u skladu s moralnim prioritetima svakog pojedinca. Moralna akcija odnosi se na pojedinčevo ponašanje. Ovi procesi poredani su logički, međutim nisu fiksni u svom kronološkom slijedu. Svaki proces je za sebe, ali može utjecati na ostale. Također, neuspjeh u jednom procesu može dovesti do donošenja nemoralne odluke (Lincoln i Holmes, 2011). Međutim, problem je u tome što Rest ne odvaja kognitivnu, afektivnu i ponašajnu komponentu moralnosti, nego smatra da su one uvijek međuzavisne i inkorporirane u sve četiri komponente predloženog modela moralnog ponašanja. Budući da ne razlikuje navedene komponente, on u principu izjednačava moralno odlučivanje i moralno ponašanje. Dakle, prema njegovom modelu nakon moralne motivacije/namjere (koja bi se mogla poistovjetiti s moralnim identitetom) slijedi moralno ponašanje koje on poistovjećuje s moralnim

odlučivanjem, odnosno smatra da je moralno odlučivanje samo kognitivna komponenta visoko povezana sa bihevioralnom (Lincoln i Holmes, 2011). U okviru ovog modela teško je objasniti situacije u kojima ne/moralna odluka ne završava i adekvatnim ponašanjem. Naime, različiti faktori mogu onemogućiti ponašanje u skladu s odlukom (to su najčešće neki vanjski situacijski faktori) ili dovesti do izbjegavanja ponašanja ili ponašanja sasvim suprotnog donesenoj odluci (to su uglavnom individualni faktori koje Rest naziva moralni karakter).

Općenito govoreći, u literaturi se često moralno odlučivanje ne razlikuje od moralnog rasuđivanja iako su to različiti konstrukti po svojoj definiciji i načinu mjerenja. Moralno rasuđivanje odnosi se na proces u kojem pojedinac prosuđuje koje ponašanje u hipotetskim moralno dvojbenim situacijama je dobro ili loše i zašto. Ako postoje percepcije posljedica ponašanja opisanih u toj dilemi one su alocentrične, jer akter u hipotetskim situacijama nije osoba koja procjenjuje. I u konačnici to što je pojedinac u stanju procijeniti koje ponašanje je dobro ili poželjno ne znači da bi ga on sam izabrao. S druge strane, moralno odlučivanje iako također uključuje procjenu dobrog i lošeg ponašanja u hipotetskim ili realno-životnim moralno dvojbenim situacijama, uključuje i zauzimanje stava i donošenje odluke kako bi se on u toj situaciji ponašao. S obzirom da su procjene pojedinca tada iz uloge aktera, odnosno egocentrične, za pretpostaviti je da za zauzimanje stava i donošenje odluke kao referenični okvir koristi svoje prioritete internalizirane vrijednosti, koje Blasi (2004) naziva moralni identitet, a najbliže tome u četvero-komponentnom Restovom modelu je moralna motivacija.

Moralni identitet može se opisati kao jedna vrsta samoregulacijskog mehanizma koji motivira moralnu akciju, dakle u osnovi je moralne odluke. Kao i drugi identiteti, moralni identitet neke osobe može biti povezan s određenim uvjerenjima, stavovima i ponašanjima (Aquino i Reed, 2002). Blasi (2004) smatra da bi moralno odlučivanje i ponašanje trebalo biti prvenstveno usklađeno s moralnim identitetom, naspram Kohlberga (1976, prema Pennington, 1996) koji smatra da ponašanje treba biti usklađeno s moralnim načelima. Te naposljetku, za razliku od moralnog rasuđivanja kod donošenja odluke pojedinac uzima u obzir i percipirane posljedice takve odluke. Dakle, uključivanjem pojedinca kao aktera u moralno dvojbenu situaciju potiču se drugačiji psihološki procesi koji su povezani s moralnom slikom o sebi. U istraživanju Berthoz, Grezes, Armony, Passingham i Dolan (2006) utvrdilo se da direktna i indirektna uključenost u moralno odlučivanje ima različite fiziološke mehanizme. Dakle, u mozgu se aktiviraju različite regije kada su u pitanju vlastiti ili moralni prijestupi drugih. Precizniji rezultati dobiveni su

u istraživanju Green, Sommerville, Nystrom, Darley i Cohen (2001) gdje su putem fMRI snimali mozak pri donošenju moralnih odluka. U dilemama u kojima je akter uključen osobno aktivnija su područja mozga povezana s emocijama, a manje su aktivna područja povezana s radnom memorijom.

3.3. Povezanost moralnosti i mračne trijade

U jednom od istraživanja autora Krick i sur. (2016), pokušavala se proučiti veza između crta ličnosti koje uključuje mračna trijada i stupnja moralnog razvoja studenata različitih studijskih usmjerenja. Međutim, nije utvrđena povezanost moralnog razvoja i osobina ličnosti iz mračne trijade. Autori navode da postoji mogućnost da je na rezultate utjecala i metodologija istraživanja, odnosno da bi možda dobili drugačije rezultate da je ispitivanje moralnosti umjesto alocentrične ('Da li je prihvatljivo...') uključivalo egocentričnu poziciju ispitanika u hipotetskim situacijama ('Biste li učinili...'). Jedna od studija (Campbell i sur., 2009) u kojima su ispitivane sve tri facete mračne trijade pokazala je da postoji povezanost između mračne trijade i razine moralnog razvoja. Pojedinci sa višim rezultatom na skali mračne trijade, pokazali su i nižu razinu dostignutog moralnog razvoja. Ovaj rezultat se posebno istaknuo za skalu psihopatije. Neka od istraživanja (Sendjaya, Pekerti, Hartel, Hirst i Butarbutar, 2016) koja su se bavila posebno sa facetama mračne trijade i moralnim razvojem potvrđuju negativnu korelaciju makijavelizma i razine moralnog razvoja. Slične rezultate su Blair (1995) i Campbell i sur. (2009) dobili i za odnos psihopatije i stupnja moralnog razvoja, odnosno osobe s višim rezultatom na skali psihopatije pokazuju i niže razine moralnog razvoja. Konačno, dobiveno je da nema povezanosti između rezultata na skali narcizma te stupnja moralnog razvoja (Traiser i Eighmy, 2011).

Također, istraživanja pokazuju da su facete mračne trijade povezane s nekim aspektima a/moralnog ponašanja, kao na primjer s antisocijalnim i nemoralnim ponašanjima te disfunkcionalnim vezama, kao što su agresivnost (Kraljević, 2014), taktike prisile na radnom mjestu (Jonason, Slomski i Partyka, 2012), kockanje (Jonason i Tost, 2010), zlostavljanje (Ždravac, 2015), ulaženje u kratke i površne intimne veze (Jonason, Li i Buss, 2010), kršenje zakona, konzumacija psihoaktivnih tvari, seksualno rizična ponašanja (Kraljević, 2014) i sl. U istraživanju Rauthmann i Will (2011) dobiveno je da osobe koje su visoko na skali makijavelizma imaju manje savjesti od drugih pojedinaca te

pokazuju manje žaljenja. Također, pronađeno je kako oni nemaju problema u moralnom rezoniranju tj. oni su sposobni razumjeti tuđu perspektivu, ali se ne ponašaju na moralan način (koriste različite nemoralne taktike kako bi dobili ono što žele). Također, pretpostavlja se kako je povezanost psihopatije i moralnog ponašanja negativna. Budući da psihopatiju karakterizira bezobzirnost, manjak kajanja, povređivanje drugih zbog vlastite dobrobiti, konfrontiranje pravnom sustavu te agresivno reagiranje, pretpostavlja se da takve osobe nemaju razvijeno moralno ponašanje (Ždravac, 2015). Konačno, pretpostavlja se da ne postoji jasna povezanost narcizma i moralnog ponašanja jer istraživanja pokazuju dvije strane narcizma (Sosik, Chun i Zhu, 2014). S jedne strane, narcisoidni pojedinci (zbog svoje taštine i arogantnosti) mogu se ponašati na nemoralan način te biti destruktivni za okolinu. S druge strane, oni mogu svoju karizmu upotrijebiti na konstruktivan način te u skladu s time donositi moralne odluke.

4. IDEOLOŠKA ORIJENTACIJA

Ideologija je pojam koji je teško definirati pa se smatra jednim od najapstraktnijih koncepata u društvenoj znanosti. Taj koncept obuhvaća primarno sociološki, politološki te psihološki karakter, pa tako ne postoji jednoznačna definicija ideologije. Sam naziv je nastao od grčkih riječi idea i logos, što označava znanost o idejama. Ideologija najčešće podrazumijeva ukupnost političkih, filozofskih, društvenih, moralnih, religioznih i drugih pogleda na svijet koji određuju ciljeve, očekivanja i aktivnosti pojedinca ili grupe (Proroković, 2016). Ideologija je određena socijalnim okruženjem, prostornim te vremenskim aspektima društva u kojem pojedinac živi.

Filozofi i društveni znanstvenici dugo se nisu slagali hoće li prihvatiti kritičko gledište u opisu i analiziranju ideologije ili će prihvatiti neutralno gledište. Prva definicija dolazi od Marxa i Engelsa (1846, prema Jost, Federico i Napier, 2009) koji smatraju ideologiju potencijalno opasnom formom iluzije i mistificiranja koja služi za izrabljivanje društvenih odnosa. Mannheim (1936, prema Jost, Federico i Napier, 2009) ideologiju određuje kao više ili manje svjesno prikrivanje prave prirode situacije. Međutim, većina empirijskih istraživanja u psihologiji, sociologiji i politologiji donose neutralnu koncepciju prema kojoj je ideologija bilo koji neselektivni sustav vjerovanja tj. bilo koja konfiguracija ideja i stavova u kojima su elementi povezani pomoću nekog oblika funkcionalne međuovisnosti (Jost, Federico i Napier, 2009).

Trenutno u Hrvatskoj, ideologija je poprimila negativno značenje zbog toga što većina građana smatra da su ideološke podjele u Hrvatskoj uzrok ekonomske stagnacije i slabije kvalitete života. Građani uglavnom usko gledaju na koncept ideologije te ga povezuju s povijesnim razdobljem za vrijeme i nakon drugog svjetskog rata. Postoje i tzv. utilitaristi koji nemaju potrebu za bilo kakvom ideologijom. Međutim, nitko ne može biti u potpunosti izvan ideologije, jer je ona usko vezana uz vrijednosne orijentacije. U istraživanjima je najčešći fokus na konceptualno zaokružene sustave ideja kao što su ideologija socijalizma, liberalizma i konzervatizma. Međutim, u realnom okruženju ta struktura je iznimno složena te se u njoj miješaju različiti ideološki elementi (Proroković, 2016).

4.1. Podjela ideoloških orijentacija

Najčešće zastupljena podjela ideoloških orijentacija je na tzv. lijevu i desnu orijentaciju ili na liberalizam i konzervatizam. Počeci ovakve podjele prisutni su još od vremena Francuske Revolucije, a danas su uvriježeni u političkom diskursu zapadnih i istočnih civilizacija. Još od sredine 19. stoljeća, s lijevom orijentacijom povezivali su se anti-crkveni stavovi i zastupanje radničkih interesa, dok je desna orijentacija bila usmjerena na religiozne pojedince i vladajuću klasu. Nakon prvog svjetskog rata, lijeva opcija se počela pripisivati socijal-demokraciji i komunizmu, a desna konzervativnim stajalištima, kršćanskim demokratima i pobornicima autoritarnih sustava (Proroković, 2016).

Lijevo i desno su oznake ideoloških pozicija koje u komunikaciji na političkoj sceni nose informaciju koja je definirana političkim kontekstom u kojem se komunikacija odvija. Osim što se koriste u političkoj komunikaciji, te pojmove pojedinci također koriste kako bi naglasili vlastitu orijentaciju i samoidentifikaciju u političkoj ideologiji. Smatra se da ipak ne postoji potpuno jednako značenje pojmova lijevog i desnog koje dijele svi pojedinci. Premda se podjela na lijevo i desno najčešće smatra kao primarno ideološka podjela koja razlikuje pozicije s obzirom na različite političke stavove i vrijednosti, ona je također vezana i uz političke stranke i pokrete. Realno je očekivati da unutar istog društva neće postojati potpuno ista definicija pojmova lijevog i desnog niti će pojedini elementi biti jednako važni za različite skupine u društvu. Također se očekuje da će pripadnici skupina koje se razlikuju donekle različito definirati pojmove lijevog i desnog (Henjak, 2005).

Ljevica se primarno povezuje uz ideje socijalne jednakosti te progresa, revolucije i redistributivne ekonomske politike. Desnica se povezuje s idejama hijerarhije i kontinuiteta postojećeg društva (Proroković, 2016). Međutim, pod ova dva pojma kriju se puno obuhvatniji i kompleksniji konstrukti koji imaju sociološki, politološki, psihološki i biološki karakter. Tomkins (1963, prema Proroković, 2016) smatra da lijeva ideologija naglašava slobodu, a desna važnost slijeđenja pravila. Lijevo orijentirani pojedinci vjeruju da su ljudi po svojoj prirodi dobri i humani, a desno orijentirani pojedinci smatraju da su ljudi puni mana, a društvo bi trebalo odrediti pravila i ograničenja kako bi se spriječilo neodgovorno ponašanje. Osobine lijevo orijentiranih pojedinaca su humanizam, kreativnost, emocionalna ekspresivnost, entuzijazam i maštovitost, a osobine desno orijentiranih pojedinaca su savjesnost, organiziranost i samokontrola. Prema Frommu (1964, prema Proroković, 2016) lijevo orijentirane osobe pokazuju snažnu ljubav prema životu, privlači ih sve što je živo, što je slobodno i nepredvidivo. Ne vole ponašanje po pravilima, strogu rigidnost te nasilje. S druge strane, desno orijentirane osobe vole rigidnost i strogu organiziranost po pravilima, a smeta im nekontroliranost i sloboda.

Utvrđena je također povezanost modela ličnosti 'Big five' i ideološke orijentacije. Rezultati pokazuju da lijevo orijentirani pojedinci imaju više rezultate na dimenziji 'otvorenost prema iskustvu', dok desno orijentirani pojedinci imaju više rezultate na dimenziji 'savjesnosti'. Kada se radi o otvorenosti, liberalniji postižu više rezultate u svim aspektima te dimenzije, dok se konzervativniji razlikuju u želji za postignućem i potrebi za redom. U skladu s tim pokazalo se i da su lijevo orijentirani pojedinci više ekspresivni, smiju se više, te su više uključeni u razgovore s drugima, otvoreni su i tolerantni, entuzijastični dok su desno orijentirani manje pričljivi i ozbiljniji, vole red i organizaciju, rezervirani su i rigidni (Carney, Jost, Gosling i Potter, 2008). Osim u osobinama ličnosti, osobe suprotnih političkih orijentacija razlikuju se i u neverbalnom ponašanju (Carney i sur., 2008). Osobe koje su lijevo orijentirane češće se smiješe, orijentirane su prema sugovorniku, pokazuju veću ekspresivnost u izražavanju, dok desno orijentirani češće zastajkuju u govoru, čine se ometeno i distancirano.

Sedamdesetih godina 20. stoljeća pojavljuju se novi politički zahtjevi koji su okarakterizirani kao nova politika. Sukladno tome pojavljuju se i novi pojmovi ljevice i desnice. Nova ljevica podrazumijeva prihvaćanje nekih novih vrijednosti kao što su zaštita okoliša, zaštita ljudskih prava, pomoć zemljama trećeg svijeta, potpora mirovnim pokretima, otvorenost društva prema imigrantima i participativni tip politike. Pojam nove desnice označava prihvaćanje materijalističkih vrijednosti, negativan odnos prema

imigrantima i seksualnim manjinama, zalaganje za oštrije mjere protiv kriminala i terorizma, nametanje jedinstvenog moralnog obrasca ponašanja cijelom društvu (Henjak, 2005).

U jednom od rijetkih istraživanja (Milas, 1992) stavova građana o različitim hrvatskim političkim strankama, utvrđene su temeljne odrednice hrvatske političke scene. Pokazalo se da hrvatska javnost razlikuje stranke pozicionirajući ih u trodimenzionalni prostor političkog usmjerenja. Osnovne dimenzije koje su dobivene su 'lijeva', 'desna' i 'središnja' politička struja. Premda se ovi pojmovi smatraju jednodimenzionalnim kontinuumom, u navedenom istraživanju dobiveno je da su stavovi jedne političke grupacije posve nezavisni od stavova druge grupacije. Dobiveno je da blok hrvatske 'ljevice' okuplja stranke SDP, SSH, SNS. Središte okuplja stranke HSLS, HNS, dok desnicu predstavlja HDZ, HDS, HSS i HSP. Novije istraživanje (Sekulić, 2011) pokazuje da se to stanje izmijenilo kroz godine. Osim desne i lijeve orijentacije te centra, u današnje vrijeme postoji i desni centar te lijevi centar. Desni centar označava ideologije, pokrete i stranke koje po svojim temeljnim određenjima pripadaju desnici, ali po načinu ostvarenja tih ciljeva pripadaju centru. Lijevi centar se odnosi na ideologije, pokrete i stranke koje po svojim temeljnim određenjima pripadaju ljevici, ali po načinu ostvarenja tih ciljeva pripadaju centru. Prema navedenom istraživanju hrvatska 'desnica' okuplja stranke – HRAST, HSP, HGS; 'ljevice' – HRS, Zelena stranka, Akcija socijaldemokrata Hrvatske; 'centar' – HSS, HSLS, HDSS; 'desni centar' – HDZ, HDS, MOST; 'lijevi centar' – SDP, HNS. Postoje i neopredjeljene stranke kao što je Živi zid.

4.2. Povezanost ideološke orijentacije i moralnosti

Mnoga istraživanja bavila su se povezanosti moralnog razvoja te ideološke orijentacije i pokazala su jednoznačne rezultate: pojedinci koji su na 4. stadiju moralnog razvoja (prema Kohlbergovom modelu) tj. oni koji postižu niže rezultate na moralnom rasuđivanju pokazuju preferenciju političke 'desnice', dok oni koji su na 5. stadiju moralnog razvoja tj. oni koji postižu više rezultate na moralnom rasuđivanju pokazuju preferenciju političke 'ljevice' (Fishkin, Keniston i McKinnon, 1973; Emler, Renwick i Malone, 1983; Emler i Stace, 1999). Postoji više razloga zašto se moralni razvoj i ideološka orijentacija povezuju. Pretpostavlja se da formalno obrazovanje igra veliku ulogu u moralnom razvoju, a također postoje dokazi da obrazovanje utječe i na veću naklonost ka političkoj ljevici tj. liberalizmu. Također, pretpostavlja se da kauzalni utjecaj

proizlazi iz moralnog rasuđivanja političkih pitanja, ali dopušta i mogućnost da to bude relativno u odnosu na političke uvjete. Prema ovom stajalištu, osobe koje su na 4. stadiju prema Kohlbergovom modelu prije će prihvatiti konzervativno stajalište 'desnice' jer se ono odnosi na postojeći društveni poredak i trenutne aranžmane, dok osobe koje su na 5. stadiju biti će više privučene stajalištima 'ljevice' jer se oni bave socijalnim promjenama, ljudskim pravima te društvenom pravdom. Najdosljednije objašnjenje odnosi se na to da razina moralnog razvoja utječe izravno na politički položaj. Smatra se kako bi znanje o pojedinčevim kompetencijama u moralnim prosudbama trebalo pružiti uvid u njegove političke izbore i akcije jer se prema Kohlbergu (1976, prema Pennington, 1996) smatra da je temelj političkih i moralnih razlika u kognitivnim razlikama. Budući da konvencionalno razmišljanje prethodi postkonvencionalnoj razini u moralnom razvoju, prve političke sklonosti pojedinca najvjerojatnije će biti konzervativne. Međutim, budući da je kognitivna promjena moguća samo u jednom smjeru, kada se moralno razmišljanje čovjeka razvija od konvencionalnog ka postkonvencionalnom, politički pogledi osobe vjerojatno će se prebaciti na lijevu stranu (Emler i Stace, 1999).

4.3. Povezanost ideološke orijentacije i mračne trijade

Istraživanja koja su se bavila povezanosti mračne trijade ličnosti i ideološke orijentacije pokazuju kontradiktorne rezultate. Neka istraživanja (Baker, 2005; Bishop, 2005) tvrde kako crte ličnosti ne mogu predvidjeti ideološka stajališta budući da je ideologija nestabilna. S druge strane, istraživanja pokazuju da postoji povezanost nekih crta ličnosti te ideološke orijentacije (Hodson, Hogg i MacInnis, 2009; Lee i sur., 2012; Jonason, 2014). Preciznije, dobivena je povezanost mračne trijade ličnosti te ideološke orijentacije na način da konzervativniji pojedinci ostvaruju više rezultate na skali mračne trijade. Također se pokazalo da se pojedinci koji ostvaruju više rezultate na skali mračne trijade više orijentiraju ka socijalnoj dominaciji, pokazuju veću želju za moći, privlače ih ideje i realizacije hijerarhije te se usredotočuju na pravila i ograničenja, a to je sve u skladu s konzervativnijim stajalištima (Proroković, 2016).

5. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

5.1. Polazište istraživanja

Kao što je već navedeno, današnje vrijeme je doba velikih ekonomskih sukoba te izbijanja ratova na svim stranama svijeta, a većina se odvija zbog političkih uvjerenja. Dakle, političari imaju veliku ulogu u zbivanjima u svijetu i njihove odluke su od velikog značaja. Zato bi veoma zanimljivo bilo provjeriti kakve osobine ličnosti imaju političari u usporedbi s pojedincima koji se ne bave politikom.

Mračna trijada ličnosti odnosi se na neke specifične aspekte ličnosti koji bi se mogli isticati kod političara, budući da su za takav posao potrebna neka ponašanja koja uključuje mračna trijada ličnosti. Istraživanja koja su se provodila na području mračne trijade često pokazuju povezanost visokih rezultata na facetama mračne trijade s poslovima u politici te općenito poslovima na visokim pozicijama (Rosenthal i Pittinsky, 2006; Lilienfeld i sur., 2012; Silvester, Wyatt i Randall, 2014). S druge strane, neke osobine ličnosti koje uključuje mračna trijada direktno se mogu povezati s moralno upitnim ponašanjima. U istraživanjima je dobiveno da postoji povezanost na način da pojedinci s višim rezultatom na skali mračne trijade pokazuju neka moralno upitna ponašanja (Campbell i sur., 2009). Nadalje, konstrukt ideološke orijentacije je posebno značajan trenutno u Hrvatskoj gdje ima negativnu konotaciju jer građani smatraju da su ideološke podjele uzrok ekonomske stagnacije te slabije kvalitete života građana. Konačno, ova tema je veoma aktualna u današnje vrijeme većini građana te je tema mnogih spornih rasprava u medijima i raznim istraživanjima. Nisu pronađena istraživanja koja su dovela u vezu sve ove konstrukte zajedno s političarima te ih usporedila s pojedincima koji se ne bave politikom, a posebno ne na našem području.

U skladu sa svim navedenim značajkama, osnovni cilj ovog istraživanja bio je provjeriti odnos mračne trijade ličnosti (koja uključuje makijavelizam, narcizam i subkliničku psihopatiju), moralnog odlučivanja te ideološke orijentacije kod osoba koje se aktivno bave politikom te osoba koje nisu aktivne u politici.

5.2. Problemi i hipoteze

1. Ispitati da li se pojedinci koji se trenutno aktivno bave politikom razlikuju od pojedinaca koji nisu politički aktivni u:

- a) makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji kao facetama mračne trijade
- b) u parametrima moralnog odlučivanja
- c) u ideološkoj orijentaciji

1. a) Rezultati istraživanja upućuju na to da osobe na visokim pozicijama (pr. menadžeri) postižu više rezultate na skali mračne trijade, pa se isto može pretpostaviti i za političare.

1. b) Također, smatra se da će političari pokazati viši stupanj moralnog odlučivanja jer su oni osobe koje bi trebale služiti kao uzor ostalima, a njihove su odluke pod stalnim nadzorom javnosti.

1. c) Nadalje, s obzirom da je posao političara direktno povezan s njihovim stavovima, za očekivati je da postoje razlike u aspektima ideološke orijentacije između političara i ne-političara tj. političari će se pokazati više lijevo orijentirani u ideološkoj orijentaciji od ne-političara.

2. Ispitati povezanost između faceta mračne trijade, aspekata ideološke orijentacije te moralnog odlučivanja na cijelom ispitivanom uzorku.

Uzimajući u obzir dosadašnja istraživanja, očekuje se da će pojedinci koji postižu više rezultate na skali mračne trijade biti više desno orijentirani te da će imati niži stupanj moralnog odlučivanja zbog interferencije svojih stavova s nekim univerzalnim moralnim načelima. Također, za pretpostaviti je da će pojedinci koji su više lijevo orijentirani pokazivati viši stupanj moralnog odlučivanja, s obzirom na svoje stavove koji su usklađeniji s univerzalnim moralnim načelima.

3. Utvrditi relativne zasebne doprinose sociodemografskih karakteristika, faceta mračne trijade te aspekata ideološke orijentacije objašnjenju indeksa moralnog odlučivanja.

S obzirom da dosadašnja istraživanja upućuju na to da je obrazovanje (formalno i iskustveno-neformalno) pozitivno povezano s moralnim rasuđivanjem, za očekivati je da će se dob i razina obrazovanja pokazati i kao značajni pozitivni prediktori indeksa moralnog odlučivanja. Također, s obzirom da neke od faceta mračne trijade (makijavelizam i psihopatija) karakterizira upitno moralno ponašanje, mogao bi se očekivati njihov značajan negativni doprinos moralnom odlučivanju. Naposljetku, može se pretpostaviti da će pojedinci koji su više lijevo orijentirani, u skladu sa svojim političkim i ideološkim stavovima, pokazivati viši indeks moralnog odlučivanja.

6. METODA

6.1. Sudionici

Istraživanje je provedeno na 140 sudionika na području cijele Hrvatske. Od toga je bilo 76 politički aktivnih pojedinaca (političari – osobe od javnog interesa koje se aktivno bave politikom bez obzira jesu li za taj posao plaćeni te čije odluke utječu na širu javnost) te 64 pojedinca koja nisu politički aktivna (ne-političari – osobe koje se na nijedan način ne bave politikom i čije odluke ne utječu na širu javnost). U cijelom uzorku bilo je 64 muškarca (45.71%) te 76 žena (54.29%) u dobi od 24 do 65 godina ($M=42.64$, $SD=11.76$). Uzorak političara je po dobi u prosjeku nešto stariji ($M=43.59$, $SD=11.81$) od uzorka ne-političara ($M=41.51$, $SD=11.7$), ali ta razlika nije značajna ($t=1.04$, $df=138$, $p<.05$). Najveći dio sudionika imao je završen fakultet te živi u braku. *Hi-kvadrat* testom utvrđeno je da ne postoje značajne razlike između političara i ne-političara po spolu ($\chi^2=0.007$, $p<.05$), razini obrazovanja ($\chi^2=0.57$, $p<.05$) i bračnom statusu ($\chi^2=1.41$, $p<.05$). U Tablici 1. prikazane su detaljne karakteristike sudionika ovog istraživanja.

Tablica 1 Opće karakteristike dviju skupina u istraživanju (N=140)

POLITIČARI (N=76)		%
spol	muškarci	46.05
	žene	53.95
razina obrazovanja	osnovna škola	1.31
	srednja škola	25
	viša škola	15.78
	fakultet	56.57
	doktorat znanosti	1.31
bračni status	samac/ica	25
	u braku	57.89
	razveden/a, udovac/ica	17.1
način na koji sudjeluju u svojoj stranci	politika je jedini posao/redovna primanja	10.52
	stalan posao ali i bavljenje politikom/povremena primanja	47.37
	politički aktivan/nema primanja	42.1
NE-POLITIČARI (N=64)		
spol	muškarci	45.31
	žene	54.69
razina obrazovanja	srednja škola	31.25
	viša škola	12.5
	fakultet	56.25
bračni status	samac/ica	31.25
	u braku	57.81
	razveden/a, udovac/ica	10.94

6.2. Mjerni instrumenti

Upitnik općih podataka

Upitnik općih podataka konstruiran je za potrebe ovog istraživanja, a uključuje pitanja kojima su prikupljeni podaci o spolu i dobi sudionika, njihovoj razini obrazovanja (osnovna/srednja/viša škola, fakultet, doktorat) te bračnom statusu (samac/ica, u braku, razveden/a ili udovac/ica). U slučaju političara uključena su pitanja o stranci u kojoj su politički aktivni i načinu na koji sudjeluju u svojoj stranci.

Upitnik mračne trijade ličnosti (Jones i Paulhus, 2012)

Kratka skala mračne trijade instrument je koji mjeri izraženost faceta mračne trijade ličnosti. Skala se sastoji od 3 subskale – makijavelizam (npr. *Nije pametno odavati svoje tajne*), narcizam (npr. *Ljudi me vide kao rođenog vođu*) i psihopatija (npr. *Volim se osvetiti autoritetima*). Sve tri subskale sadrže po 9 čestica, što znači da se upitnik sastoji od 27 čestica (prvih devet čestica mjere makijavelizam, idućih devet narcizam te posljednjih devet psihopatiju). Zadatak sudionika bio je da na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem) označe stupanj slaganja sa svakom pojedinom tvrdnjom. Prilikom određivanja rezultata čestice pod rednim brojem 11, 15, 17, 20 i 25 se obrnuto boduju, zatim se rezultat svake subskale računa kao prosječna vrijednost rezultata na česticama unutar svake subskale. Pri tome viši rezultat označava i veću izraženost faceta mračne trijade ličnosti. Pouzdanost subskala koja je dobivena u istraživanju Jones i Paulhus (2012) iznosi: makijavelizam $\alpha = .73$, narcizam $\alpha = .77$ te psihopatija $\alpha = .80$. Također, u istraživanju na našem području (Jakšić, 2017) dobiveni koeficijenti unutarnje konzistencije su: makijavelizam $\alpha = .76$, narcizam $\alpha = .60$ te psihopatija $\alpha = .77$. U ovom istraživanju dobiveni koeficijenti unutarnje konzistencije upućuju na nižu pouzdanost subskala te iznose: makijavelizam $\alpha = .74$, narcizam $\alpha = .63$, psihopatija $\alpha = .64$. Razlog dobivene nešto niže pouzdanosti može biti premali uzorak sudionika u ovom istraživanju.

Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016)

Upitnikom generalnih ideoloških orijentacija mjeri se stupanj slaganja s različitim svjetonazorskim stavovima tj. traži se mišljenje pojedinca o društvu u kojem živi (unutar gospodarske, socijalne i individualne domene). Upitnik sadrži 21 bipolarnu česticu. Zadatak ispitanika bio je da na skali od 6 stupnjeva procijeni s kojom se tvrdnjom u većoj mjeri slaže (lijevom ili desnom). Između dvije bipolarne tvrdnje, ispitanik se mora odlučiti samo za jednu (1 označava potpuno slaganje s lijevom tvrdnjom, a 6 označava potpuno slaganje s desnom tvrdnjom). Broj stupnjeva na skali odgovaranja formiran je na način da

se izbjegne konformizam ispitanika koji najčešće daju neutralne odgovore, te ih se prisililo da se u nekoj mjeri ipak odluče za jednu od dvije ponuđene tvrdnje. Ukupan rezultat formira se kao zbroj rezultata na svim česticama (s tim da se čestice 3, 5, 9, 12, 14, 20 i 21 obrnuto boduju) te se dobiva jednodimenzionalna mjera interpretirana kao generalna lijeva ideološka orijentacija. U istraživanju (Proroković, 2016) utvrđeno je postojanje jednofaktorske strukture koja objašnjava 15.25% ukupne varijance, te je dobivena pouzdanost tipa unutarnje konzistencije $\alpha = .78$.

U ovom istraživanju provedena je eksploratorna faktorska analiza (metoda zajedničkih faktora uz varimax rotaciju) te su dobivena dva faktora. Čestica pod brojem 20 (*Interesi zajednice uvijek su važniji od interesa pojedinca – Ljudi nisu rođeni da udovoljavaju drugima, nego sebi*) nije pokazala zasićenje s nijednim faktorom pa je isključena iz daljnje analize. Nakon toga faktorska analiza je ponovljena i dobivena su dva faktora (Prilog 1/Tablica 1.1.). Nije dobivena jasna solucija budući da su neke čestice bile zasićene s oba faktora, ali razmatrajući sadržaj čestica, one su raspoređene u dva faktora (varijanca se ne dijeli). Uvidom u sadržaj čestica može se zaključiti da prvi faktor opisuje socijalni aspekt ideološke orijentacije te uključuje čestice 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 14 i 19 (npr. *Gadljivo je vidjeti odrasle kako plaču – Dirljivo je vidjeti odrasle kako plaču*) i objašnjava 16.7% zajedničke varijance. Drugi faktor odnosi se na gospodarski aspekt i uključuje čestice 1, 7, 8, 11, 13, 15, 16, 17, 18 i 21 (npr. *Mogućnost neograničenog stjecanja materijalnih dobara najvažniji je motiv i pokretač razvoja pojedinca i društva u cjelini – Niti jedan pojedinac ne bi trebao imati bezgraničnu mogućnost stjecanja i nagomilavanja materijalnog bogatstva*) te objašnjava 15.1% zajedničke varijance. S obzirom na visoku korelaciju između ova dva faktora, možemo ih promatrati i kao jedan faktor (Proroković, 2016), ali zbog prirode ovog istraživanja zanimljivije je bilo daljnje analize raditi s obzirom na dva faktora. Dobivena je zadovoljavajuća pouzdanost tipa unutarnje konzistencije koja iznosi: gospodarski aspekt $\alpha = .79$ i socijalni aspekt $\alpha = .78$.

Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2017)

Test moralnog odlučivanja sastoji se od pet scenarija koji opisuju moralnu dilemu te postavljaju ispitanika kao aktera i na njemu je odluka kako će postupiti. Odluka ispitanika procjenjuje se kroz tri segmenta: 1. Ispitanik odgovara s DA ili NE na pitanje o načinu postupanja (npr. *Složio/la bih se da radim na slučaju od javnog interesa*). U prva dva scenarija moralniju odluku predstavlja odgovor DA, a u zadnja tri odgovor NE. 2.

Ispitanika se traži da upiše u postotcima koliko je siguran u svoju odluku. 3. Ispitanik treba svoju odluku obrazložiti tako što će zaokružiti jedan najprihvatljiviji odgovor. Za odgovor DA i NE ponuđena su tri odgovora kao obrazloženje, ali se ispitaniku nude samo alternative vezane uz prethodni odgovor DA ili NE, te nema uvida u moguća obrazloženja one opcije koju nije izabrao. Tri obrazloženja za svaki odgovor prilagođena su trima Kohlbergovim fazama moralnog razvoja na način da se svaki odgovor jednoj fazi.

Konačni rezultat računa se kao indeks moralnog odlučivanja te se temelji na procjeni triju različitih aspekata: sama odluka, faza moralnog razvoja prema Kohlbergu te sigurnost u donesenu odluku. Izračunava se prema formuli: $IMO = \sum_{i=1}^5 O_i F_i S_i$ gdje je: IMO-indeks moralnog odlučivanja, O_i -donesena odluka za svaki scenarij, F_i -odabrani argument pri donošenju odluke i S_i -sigurnost u donesenu odluku. Predlaže se i ponderiranje pojedinih aspekata na slijedeći način: O_i – moralnija odluka dobiva ponder 2, a nemoralnija ponder 1; F_i – pretkonvencionalna faza ponderira se s 1, konvencionalna s 2 i postkonvencionalna s 3; S_i – ponderira se kao proporcija sigurnosti (postotak sigurnosti donesene odluke/100). Dobiveni indeks moralnog odlučivanja (IMO) kreće se u rasponu od 0 do 30 pri čemu viša vrijednost indeksa označava donošenje moralnije odluke. Dobivena pouzdanost tipa unutarnje konzistencije je $\alpha = .411$, dok je u ovom istraživanju dobivena pouzdanost također niska te iznosi $\alpha = .38$. Međutim, radi jasnijeg određenja moralnog odlučivanja mogu se interpretirati i pojedini aspekti moralnog odlučivanja: moralnost odluka, sigurnost i faze moralnijih i nemoralnijih odluka.

6.3. Postupak

Istraživanje je provedeno primjenom internetske verzije upitnika na uzorku pojedinaca koji se aktivno bave politikom i onih koji nisu aktivni u politici, na području cijele Hrvatske. Istraživanje se provodilo u razdoblju između listopada 2017. godine i siječnja 2018. godine s ciljem prikupljanja što većeg broja sudionika. Sudionici su regrutirani putem mail adrese slanjem linka sa zamolbom za rješavanje upitnika (https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScwJJeF_3v5sOtwloTKDeIuuh_WKub_Ne5_Zgdp5VX1ZWxg8Bw/viewform). Nakon što je prikupljen uzorak političara, vodilo se računa o tome da se upitnik šalje pojedincima koji se ne bave politikom ali su po relevantnim sociodemografskim karakteristikama slični uzorku političara. Pri pristupanju naglašeno je da je ispitivanje anonimno i dobrovoljno te da sudionici u svakom trenutku mogu odustati ako žele. Uputa prije ispunjavanja upitnika je glasila:

Poštovani,

Ovim Vas putem pozivamo na sudjelovanje u istraživanju koje se provodi na Odjelu za psihologiju Sveučilišta u Zadru. Istraživanjem se ispituju neki stavovi i mišljenja pojedinaca. Ispunjavanje ovih upitnika zahtjeva maksimalno 20 minuta Vašeg dragocjenog vremena. Istraživanje se provodi u svrhu izrade diplomskog rada, odnosno istraživanje je isključivo znanstvenog karaktera, i neće se koristiti u nikakve druge svrhe. Vaše sudjelovanje je dobrovoljno i bilo bi izuzetno vrijedan doprinos ovom istraživanju. U svakom trenutku istraživanja možete odustati, iako bi Vam bili zahvalni da sudjelujete do kraja. Istraživanje je u potpunosti anonimno te Vas molimo da odgovarate iskreno, u skladu sa svojim mišljenjem i stajalištima.

Unaprijed se zahvaljujemo na Vašem sudjelovanju, Vaši odgovori su nam od velikog značaja te će puno pomoći!

7. REZULTATI

7.1. Deskriptivni parametri ispitivanih varijabli

Prije prikaza rezultata statističkih postupaka provedenih kako bi se odgovorilo na postavljene probleme, prikazani su osnovni deskriptivni pokazatelji ispitivanih varijabli.

Tablica 2 Deskriptivni parametri ispitivanih varijabli (N=140)

	ispitivane varijable	<i>n</i>	raspon dobivenih rezultata	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>z</i>	Asimetrič nost/pogr eška	Spljošten ost/pogreš ka
mračna trijada	makijavelizam	9	1.11-4.55	2.91	0.68	.06	-1.26	-0.31
	narcizam	9	1.33-3.77	2.61	0.58	.09*	-0.86	-1.78
	psihopatija	9	1-3.66	2.02	0.58	.10*	2.84	-0.61
ideološka orijentacija	gospodarski aspekt	10	1.8-6	4.89	0.86	.12*	-5.53	3.12
	socijalni aspekt	10	1.9-6	4.78	0.81	.11*	-4.85	2.48
moralno odlučivanje	indeks moralnog odlučivanja	5	3.25-54.5	15.9	6.31	.06	8.13	21.43

Legenda: *n*- broj čestica, *M*- aritmetička sredina, *SD*- standardna devijacija, *z*- Kolmogorov-Smirnov test, **p*<.05.

Kolmogorov-Smirnovljev testom provjeravana je normalnost distribucije rezultata te je uvidom u Tablicu 2 vidljivo da distribucije rezultata na ispitivanim varijablama narcizma, psihopatije te ideološke orijentacije (gospodarski i socijalni aspekt) statistički značajno odstupaju od normalne. Jedine normalne distribucije dobivene su za varijable makijavelizma i indeksa moralnog odlučivanja. Utvrđeno je da najznačajnije

odstupanje od normalne distribucije imaju rezultati na faktoru koji se tiče gospodarskog aspekta ideološke orijentacije gdje se rezultati grupiraju oko viših vrijednosti, ukazujući na negativno asimetričnu distribuciju. Slična je distribucija (negativno asimetrična) rezultata i za drugi aspekt ideološke orijentacije. Rezultati na skalama narcizma i psihopatije imaju tendenciju grupiranja oko aritmetičke sredine ukazujući na leptokurtičnu distribuciju.

7.2. Razlike u facetama mračne trijade, aspektima ideološke orijentacije te moralnom odlučivanju između političara i ne-političara

Prije provedbe analiza potrebnih kako bi se odgovorilo na probleme ovog istraživanja korišten je Leveneov test. S obzirom na Leveneov test, normalnost distribucija te indekse asimetričnosti i spljoštenosti, za testiranje razlika između političara i ne-političara u psihopatiji, narcizmu, ideološkoj orijentaciji za oba aspekta, te indeksu moralnog odlučivanja korišten je neparametrijski test Kruskal-Wallis ANOVA, dok je za razlike u makijavelizmu korištena jednosmjerna analiza varijance (ANOVA).

Tablica 3 Jednosmjerna analiza varijance i Kruskal Wallis ANOVA-e za ispitivanje razlika između političara i ne-političara u svim ispitivanim varijablama

ANOVA	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
makijavelizam	0.03	1/138	.86
KRUSKAL-WALLIS	<i>H</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
narcizam	1.18	1/140	.27
psihopatija	1.41	1/140	.23
gospodarski aspekt	0.01	1/140	.89
socijalni aspekt	3.24	1/140	.07
indeks moralnog odlučivanja	18.81	1/140	.00*

* $p < .05$

Rezultati dobiveni primjenom jednosmjerne analize varijance pokazali su kako ne postoje razlike između političara i ne-političara u skali makijavelizma. Rezultati dobiveni primjenom Kruskal-Wallis ANOVA-e pokazali su značajnu razliku između političara i ne-političara u indeksu moralnog odlučivanja. Preciznije, rezultati prikazuju kako je indeks moralnog odlučivanja značajno viši za uzorak političara nego za uzorak ne-političara. Također, s obzirom na veličinu i selekcioniranost uzorka, može se uzeti nešto blaži kriterij značajnosti razlika, pa bi se moglo reći da se političari i ne-političari razlikuju u socijalnom aspektu ideološke orijentacije. Političari su više lijevo orijentirani u socijalnim pitanjima pri ideološkoj orijentaciji od ne-političara, ali ovaj rezultat treba uzeti s rezervom s

obzirom na blaži kriterij značajnosti, te možda radije govoriti o tendencijama. U ostalim varijablama nije pronađena značajna razlika između političara i ne-političara.

7.3. Ispitivanje povezanosti faceta mračne trijade, aspekata ideološke orijentacije te moralnog odlučivanja na cijelom uzorku

S ciljem odgovora na drugi problem ovog istraživanja, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije između faceta mračne trijade (makijavelizma, narcizma i psihopatije), aspekata ideološke orijentacije (gospodarski i socijalni aspekt) te indeksa moralnog odlučivanja, a dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 4.

Tablica 4 Pearsonovi koeficijenti korelacije između svih ispitivanih varijabli na cijelom uzorku (N=140)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. dob	1								
2. spol	-.15	1							
3. razina obrazovanja	-.001	-.05	1						
4. makijavelizam	-.22*	-.17*	.02	1					
5. narcizam	-.03	-.04	.06	.14	1				
6. psihopatija	-.14	-.21*	-.07	.28*	.44*	1			
7. gospodarski aspekt	.21*	.11	.06	-.34*	-.23*	-.44*	1		
8. socijalni aspekt	.08	.27*	-.02	-.32*	-.24*	-.53*	.45*	1	
9. indeks moralnog odlučivanja	.37*	-.03	-.09	-.27*	-.05	-.31*	.33*	.22*	1

* $p < .05$

Dobiveni rezultati pokazuju da stariji pojedinci imaju niže rezultate na skali makijavelizma, da su više lijevo orijentirani u gospodarskom aspektu pri ideološkoj orijentaciji i imaju viši indeks moralnog odlučivanja. S obzirom na spol, žene ostvaruju niže rezultate na skalama makijavelizma i psihopatije te su više lijevo orijentirane u socijalnom aspektu pri ideološkoj orijentaciji. Nadalje, pojedinci koji su više desno orijentirani imaju izraženije rezultate na facetama mračne trijade (makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji). Također, pojedinci koji postižu više rezultate na skali makijavelizma i psihopatije, imaju niži indeks moralnog odlučivanja. Između skale narcizma i indeksa

moralnog odlučivanja nije dobivena značajna povezanost. Konačno, rezultati pokazuju da lijevo orijentirani ispitanici imaju viši indeks moralnog odlučivanja.

7.4. Prediktivni doprinosi sociodemografskih karakteristika, faceta mračne trijade te aspekata ideološke orijentacije objašnjenju moralnog odlučivanja

Provedena je hijerarhijska regresijska analiza kako bi se utvrdio nezavisni doprinos sociodemografskih karakteristika (spol, dob i razina obrazovanja), faceta mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) te aspekata ideološke orijentacije (gospodarski i socijalni aspekt) objašnjenju indeksa moralnog odlučivanja. U Tablici 5 prikazani su rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize u kojoj su u prvom koraku uvedene sociodemografske karakteristike, u drugom facete mračne trijade, a u trećem aspekti ideološke orijentacije.

Tablica 5 Hijerarhijska regresijska analiza sa sociodemografskim karakteristikama, facetama mračne trijade i aspektima ideološke orijentacije kao prediktorima i indeksom moralnog odlučivanja kao kriterijem (N=140)

	1. korak			2. korak			3. korak		
	R=.36			R=.48			R=.507		
	R ² =.13			R ² =.23			R ² =.25		
	F(3.136)=7.07			$\Delta R^2=.096$ p>.05			$\Delta R^2=.02$		
	p<.000			F(6.133)=6.68			F(8.13)=5.67		
				p<.000			p<.000		
prediktori	β	t(136)	p	β	t(133)	p	β	t(131)	p
spol	.005	.07	.938	-.07	-1.02	.306	-.08	-1.13	.258
dob	.33	4.41	.000*	.26	3.49	.000*	.24	3.24	.001*
razina obrazovanja	-.08	-1.18	.239	-.11	-1.57	.117	-.12	-1.68	.094
makijavelizam				-.14	-1.93	.055	-.11	-1.42	.155
narcizam				.08	1.08	.279	.09	1.24	.216
psihopatija				-.26	-3.17	.001*	-.204	-2.24	.026*
gospodarski aspekt							.16	1.96	.052
socijalni aspekt							.02	.30	.759

*p<.05

Rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize pokazuju da su sociodemografske karakteristike u prvom koraku analize objasnile 13% varijance kriterija. Značajnim prediktorom pokazala se jedino dob. U drugom koraku regresijske analize, uvođenjem faceta mračne trijade, postotak objašnjene varijance povećao se za 10% i iznosi ukupno 23%. Značajan prediktor je i dalje ostala dob (čiji prediktivni doprinos se smanjio), a psihopatija se pokazala značajnim negativnim prediktorom. Konačno, u trećem koraku su uvedeni aspekti ideološke orijentacije. Postotak objašnjene varijance povećao se za 2% te

ona iznosi 25%. Situacija se nije promijenila – dob ($\beta=.24$) i psihopatija ($\beta=-.204$) i dalje ostaju značajni prediktori s tim da im se prediktivni doprinos ponešto smanjio.

8. RASPRAVA

S obzirom na zanimljivost teme politike i političara u novije vrijeme te pomanjkanje istraživanja na tu temu, provedeno je istraživanje u kojem se nastojao provjeriti odnos između mračne trijade ličnosti i njenih faceta (makijavelizam, narcizam i psihopatija), ideološke orijentacije te indeksa moralnog odlučivanja kod osoba koje se aktivno bave politikom (političari) i osoba koje nisu aktivne u politici (ne-političari).

Budući da istraživanja pokazuju kako osobe na visokim pozicijama (menadžeri i liječnici) postižu više rezultate na skali mračne trijade, prvim problemom htjelo se ispitati da li se pojedinci koji se trenutno bave politikom razlikuju od ne-političara u makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji. Kako bi se odgovorilo na navedeni problem primijenjene su jednosmjerna analiza varijance i Kruskal-Wallis ANOVA-e. Premda takvi nalazi nisu očekivani, pokazalo se da nema značajnih razlika u makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji između političara i ne-političara (Tablica 3). Takvi nalazi nisu u skladu s teorijom i dosadašnjim istraživanjima na sličnu temu. Naime, u istraživanjima je dobiveno da su makijavelizam, narcizam i psihopatija povezani s poslovima koji im donose veću materijalnu dobit i viši status kao što je posao u politici (Rosenthal i Pittinsky, 2006; Grijalva i Harms, 2014; Spurk, Keller i Hirschi, 2016). Međutim, moguće je da su na rezultate istraživanja imali utjecaja neki nedostaci samog istraživanja. Postoji velika vjerojatnost da su sudionici davali socijalno poželjne odgovore kada su radi o tvrdnjama u mračnoj trijadi. Naime, same tvrdnje konstruirane su tako da na očit način ispituju socijalno osjetljive stavove i mišljenja, na koja pojedinci možda nisu htjeli iskreno odgovoriti kako bi se pokazali u boljem svjetlu. Posebno se to odnosi na političare, koji su osobe od javnog interesa te su neprestano izloženi određenim očekivanjima od strane drugih ljudi. Vjerojatno su se zbog prirode svog posla navikli prilagođavati svoje stavove i mišljenja onim šablonama koje odgovaraju široj javnosti. Nadalje, istraživanja u ovom području najčešće su provedena na uzorku političara kojima je politika jedini posao i za to imaju redovna primanja, te koji imaju relativno visoke pozicije u političkom svijetu (pr. u istraživanju Lilienfeld i sur. (2012) sudjelovala su 42 predsjednika iz SAD-a), dok je u ovom istraživanju sudjelovao premali broj takvih osoba (10.52%). Vjerojatno se osobe

kojima je politika jedini posao razlikuju u nekim osobinama od osoba kojima je politika sporedni posao, pa bi valjalo u budućim istraživanjima uključiti više onih političara koji se bave isključivo politikom, ako je to moguće. Provedene su i neke dodatne analize (Prilog 3/Tablica 3.2.) u kojima je vidljivo da postoje značajne razlike unutar same skupine političara s obzirom na pripadnost stranci (pripadnici stranke HDZ pokazuju najviše rezultate na makijavelizmu), ali zbog malog broja članova pojedinih stranki ove rezultate treba uzeti s rezervom. Postoje također i značajne razlike s obzirom na spol (Prilog 3/Tablica 3.1.) u cijelom ispitivanom uzorku (muškarci imaju više rezultate na makijavelizmu i psihopatiji). Dakle, bilo bi poželjno u nekim budućim istraživanjima više pozornosti obratiti na karakteristike uzorka.

Pošlo se od pretpostavke da će političari imati viši indeks moralnog odlučivanja od ne-političara jer su oni osobe u javnosti koje bi trebale služiti kao uzor ostalima, a očekivani rezultat je i dobiven. Rezultati dobiveni Kruskal-Wallis ANOVA-om (Tablica 3) pokazali su kako političari općenito imaju viši indeks moralnog odlučivanja od ne-političara. Međutim, novija istraživanja (Telebaković, 2012; Coady, 2014) pokazuju da dolazi do sve većeg razdvajanja politike i morala, gdje stvarnu politiku zanima isključivo moć, dok za moral moć ne predstavlja nešto vrijedno. Vjeruje se i da je politika postala instrument provođenja osobnih, grupnih i nacionalnih interesa. S obzirom na ovakva saznanja i na općenitu situaciju u Hrvatskoj, zapravo čudi veći indeks moralnog odlučivanja kod političara u odnosu na kontrolnu skupinu ispitanika koji se politikom ne bave. Međutim, treba obratiti pozornost i na već navedeno socijalno poželjno odgovaranje gdje su političari u većoj mjeri izloženi određenim očekivanjima pa su već navikli na ta očekivanja i odgovarati. Također, postoji mogućnost da je na rezultate utjecao selekcionirani uzorak političara. Naime, sudjelovalo je najviše onih koji se bave politikom, ali uz to imaju i dodatan posao, dok je najmanje bilo onih koji se bave isključivo politikom. Moguće je da se takve osobe bave politikom uz svoj posao upravo zato jer im je stalo do ljudi, te su se odlučili baviti time jer ih iskreno zanimaju politička pitanja i žele napraviti neke pozitivne promjene. Budući da je primarna determinanta moralnog odlučivanja moralni identitet, moguće da je grupi političara uključenoj u ovo istraživanje, bavljenje politikom svojevrsno ulaganje u moralni identitet, odnosno moglo bi se reći da motiviranost da smanje percipiranu nedosljednost između uvjerenja o vlastitom moralnom identitetu i načina na koji su percipirani u obitelji, među prijateljima i općenitu u društvu pokazuju bavljenjem politikom (Denton i Krebs, 1990).

Dodatnim analizama pojedinih parametara moralnog odlučivanja dobiveni su zanimljivi rezultati koji dijelom potvrđuju navedene pretpostavke (Prilog 3/Tablica 3.3.). Pokazalo se kako političari općenito donose moralnije odluke od kontrolne skupine i sigurniji su kada donose moralne odluke. S druge strane, pokazuju veću nesigurnost kada donose nemoralne odluke i objašnjavaju ih osobnim interesima koji korespondiraju nižim fazama moralnog razvoja (predkonvencionalna faza). Kod skupine ispitanika koji se ne bave politikom to nije slučaj, oni su sigurniji u manje moralne odluke i objašnjavaju ih argumentima koji korespondiraju višim razinama moralnog rasuđivanja (Prilog 3/Slika 1 i 2). Vrlo je teško objasniti ovakve rezultate, ako se uzme u obzir činjenica da u Hrvatskoj postoji veliki problem korumpiranosti (Hrvatska je na čak 6. mjestu u Europi) koji utječe na cjelokupnu političku scenu kao i na stavove političara (Flash Eurobarometer, 2017). Bilo bi previše interpretirati ovakve rezultate u terminima „poštenih političara“ i „nepoštenog naroda“. Naime, sličnu kombinaciju parametara moralnog odlučivanja, kao što je imaju političari se dobiva na uzorku ispitanika s visokim indeksom moralnog rasuđivanja, a kombinacija parametara moralnog odlučivanja kakva je dobivena na uzorku ne-političara je uočena na ispitanicima s niskim indeksom moralnog rasuđivanja. Stoga je moguće da je kontrolni uzorak sličan uzorku političara po sociodemografskim varijablama, ali ne i po indeksu moralnog rasuđivanja. Dakle, vjerojatnije je da se ovakvi rezultati radije mogu interpretirati u terminima metodološke pogreške.

S obzirom da je posao političara direktno povezan s njihovim stavovima, bilo je za očekivati da će postojati razlike u aspektima ideološke orijentacije između političara i ne-političara. Rezultati dobiveni Kruskal-Wallis ANOVA-om (Tablica 3) pokazali su da su političari više lijevo orijentirani u socijalnom aspektu ideološke orijentacije od ne-političara, dok se u ideološkoj orijentaciji prema gospodarskim pitanjima ne razlikuju od ne-političara. Međutim, dobivena razlika u socijalnom aspektu pri ideološkoj orijentaciji je na granici značajnosti. Dakle, uzet je malo blaži kriterij zbog veličine i selekcioniranosti uzorka. S obzirom na to, ovakav rezultat treba uzeti s rezervom i ne može se pretjerano generalizirati. Moguće objašnjenje ovakvih rezultata može biti i trenutno stanje na političkoj sceni Hrvatske. Naime, ne postoji više isključiva podjela na ljevicu, desnicu i centar, već se to s vremenom izmiješalo. Više nije sasvim jasno gdje se koja stranka nalazi, te kakvi su točno njihovi stavovi i da li se oni ponašaju u skladu s njima. Osim toga u uzorku političara ima članova stranaka različitih orijentacija, pa ne iznenađuje ne postojanje razlike u ideološkoj orijentaciji barem kad je u pitanju gospodarski aspekt. S

druge pak strane, s obzirom na situaciju u Hrvatskoj kad je u pitanju socijalni aspekt, ne iznenađuje lijeva orijentacija političara, vjerojatno su osjetljiviji na te probleme, jer ih se percipira glavnim krivcima neovisno o stranačkoj pripadnosti.

Drugim problemom ovog istraživanja nastojalo se ispitati postoji li povezanost te kakav je smjer povezanosti između faceta mračne trijade, aspekata ideološke orijentacije te moralnog odlučivanja kod političara i ne-političara. Primjenom Pearsonovih koeficijenata korelacije (Tablica 4) dobiveno je da je pojedinac koji ima više rezultate na makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji više desno orijentiran. Isti rezultati su dobiveni i u nekim sličnim istraživanjima (Hodson, Hogg i MacInnis, 2009; Lee i sur., 2012; Jonason, 2014), gdje se uglavnom izraženost na facetama mračne trijade povezuje s desnom ideološkom orijentacijom. Navedeni rezultati ne iznenađuju, budući su osobe s višim rezultatom na mračnoj trijadi orijentirane ka socijalnoj dominaciji, imaju veliku želju za moći, te su im bitna pravila i ograničenja, a takav opis je u skladu s desnom orijentacijom.

Zbog interferencije vlastitih stavova s nekim univerzalnim moralnim načelima, očekivalo se da će pojedinci koji imaju više rezultate na skali mračne trijade imati niži indeks moralnog odlučivanja, što je i dobiveno. Primjenom Pearsonovih koeficijenata korelacije pokazalo se da pojedinci koji postižu više rezultate na skalama makijavelizma i psihopatije imaju i niži indeks moralnog odlučivanja, dok se za narcizam navedeno nije pokazalo (Tablica 4). Navedeni rezultati u skladu su i s prijašnjim istraživanjima (Campbell i sur., 2009) u kojima se pokazalo da pojedinci s višim rezultatom na skali mračne trijade pokazuju i nižu razinu dostignutog moralnog razvoja. Također, u istraživanju Traiser i Eighmy (2011) dobiveno je kako nema povezanosti upravo između rezultata na skali narcizma i stupnja moralnog razvoja. Premda se moralni razvoj i odlučivanje ne mogu poistovjetiti, ta dva konstrukta su u pozitivnoj korelaciji, pa se može napraviti poveznica u tom smislu. Navedeni rezultati su i logični, budući da makijavelisti pokazuju manje savjesti od drugih pojedinaca i manje kajanja zbog svojih djela, što može dovesti do moralno upitnih odluka i ponašanja. Također, psihopate karakterizira bezobzirnost, povređivanje drugih i agresivno reagiranje što se kosi s osnovnim moralnim načelima i dovodi do nemoralnih odluka i djela. Narcisoidni pojedinci su percipirani kao ugodnije osobe, koje često upotrebljavaju svoju karizmu na konstruktivan način i čiji je cilj stjecanje društvenog statusa, a navedeno nije u tolikoj mjeri povezano s nekim upitnim moralnim načelima.

Za pretpostaviti je bilo da će lijevo orijentirani pojedinci imati viši indeks moralnog odlučivanja, s obzirom na svoje stavove o zaštiti ljudskih prava, životinja i sl. Pearsonovi koeficijenti korelacije pokazali su upravo očekivane rezultate. Lijevo orijentirani pojedinci pokazuju viši indeks moralnog odlučivanja (Tablica 4) što je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja su se bavila povezanosti ideološke orijentacije i moralnog razvoja (Fishkin, Keniston i McKinnon, 1973; Emler, Renwick i Malone, 1983; Emler i Stace, 1999). Istraživanja su pokazala da su pojedinci koji su na višoj razini moralnog razvoja i više lijevo orijentirani, dok su pojedinci na nižoj razini moralnog razvoja više desno orijentirani. Pretpostavlja se da ovdje veliku ulogu igra i razina obrazovanja, koja utječe na moralna načela ali i na naklonost ljevici kada je razina obrazovanja viša. Moguće je i da konzervativniji stavovi desnice interferiraju s nekim univerzalnim moralnim načelima pa je stoga i indeks njihovog moralnog odlučivanja niži, dok osobe kod kojih je indeks moralnog odlučivanja viši, više su privučene liberalnim stajalištima ljevice jer se oni bave socijalnim promjenama, zagovaraju ljudska prava, prava životinja i sl.

S ciljem odgovora na treći problem ovog istraživanja provedena je hijerarhijska regresijska analiza sa sociodemografskim karakteristikama, facetama mračne trijade i aspektima ideološke orijentacije kao prediktorima i moralnim odlučivanjem kao kriterijem (Tablica 5). U prvom koraku uvedene su sociodemografske karakteristike (spol, dob i razina obrazovanja). Zatim su u drugom koraku uvedene facete mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) te u trećem koraku aspekti ideološke orijentacije (gospodarski i socijalni aspekt). Očekivano je bilo da će pojedinci u funkciji dobi i razine obrazovanja pokazivati viši stupanj moralnog odlučivanja zbog svog većeg životnog iskustva. Međutim, samo se dob pokazala značajnim prediktorom moralnog odlučivanja, što ne iznenađuje s obzirom i na korelacije dobivene između dobi i indeksa moralnog odlučivanja u smislu da stariji pojedinci imaju viši indeks moralnog odlučivanja od mlađih (Tablica 4). Slični rezultati su dobiveni u brojnim istraživanjima (Lund, 2000; Peterson, Rhoads i Vaught, 2001; Moores i Chang, 2006), naime rezultati navedenih istraživanja potvrđuju da stariji pojedinci donose moralnije odluke od mlađih pojedinaca. Moguće je da razlog tome leži u iskustvu koje raste s dobi. Iskustvo je posebno povezano s moralnim odlučivanjem, budući da se u moralnom odlučivanju radi o realnim životnim situacijama gdje dob zajedno s iskustvom pretpostavlja lakšu predodžbu ishoda odluka. Premda je obrazovanje izuzetno važan faktor kad je u pitanju moralni razvoj (Emler i Stace, 1999), razina obrazovanja nije se pokazala značajnim prediktorom indeksa moralnog odlučivanja.

Moguće objašnjenje ovakvog rezultata može biti u smanjenoj varijanci razine obrazovanja. Naime, najviše sudionika imalo je završen fakultet, dok ih je manji broj imao završenu srednju ili višu školu, pa je zbog toga moglo doći do neznačajnosti razine obrazovanja. Ali s druge strane, većina istraživanja upućuje na to da je životno iskustvo i zajednica u kojoj živimo relevantniji faktor za moralno odlučivanje nego formalno obrazovanje. Okolnosti u kojima pojedinac živi, kao i usvojene strategije suočavanja s raznim životnim situacijama pomažu u oblikovanju vlastitog ponašanja i moralnog identiteta (Hermans, Kempen, & van Loon, 1992, prema Murua 2015), a time i indirektno utječu na moralno odlučivanje.

Budući da makijavelizam i psihopatiju karakterizira moralno upitno ponašanje, očekivao se značajan negativni doprinos izraženosti ovih faceta mračne trijade indeksu moralnog odlučivanja, te je očekivano i potvrđeno. Uvođenjem faceta mračne trijade u drugom koraku značajnim prediktorom pokazala se psihopatija dok je makijavelizam kao prediktor indeksa moralnog odlučivanja na samoj granici značajnosti (Tablica 5). Dakle, pojedinci s izraženom psihopatijom i makijavelizmom ostvaruju i niži indeks moralnog odlučivanja (Tablica 4). Rezultati potvrđuju i prijašnja istraživanja o povezanosti psihopatije i makijavelizma te moralnog odlučivanja (Campbell i sur., 2009). Kao što je već i navedeno, logično je da pojedinci s izraženom psihopatijom i makijavelizmom donose moralno upitne odluke upravo zbog svojih karakteristika i stavova. Konačno, premda se očekivalo da će desno orijentirani pojedinci imati niži indeks moralnog odlučivanja, rezultati regresijske analize nisu to pokazali. Ideološka orijentacija nije se pokazala značajnim prediktorom indeksa moralnog odlučivanja (Tablica 5). Dobiveni rezultati nisu u skladu s prijašnjim istraživanjima (Emler, Renwick i Malone, 1983; Emler i Stace, 1999) u kojima je dobivena povezanost nekih komponenti morala i ideološke orijentacije. Moguće je da je neutvrđivanju prediktivnog doprinosa ideološke orijentacije moralnom odlučivanju doprinijelo postojanje multikolinearnosti među ispitivanim prediktorima. Kao što literatura i navodi (Kraha, Turner, Nimon, Zientek i Henson, 2012) multikolinearnost ima negativan utjecaj na značajnost regresijskih koeficijenata putem inflacije njihove standardne pogreške. Također je moguće da se unatoč tome što postoji korelacija između prediktora i kriterija, regresijski koeficijent pojedinog prediktora pokaže neznačajnim jer je neki drugi prediktor primio zasluge za objašnjenje varijance kriterija. Zaključno, pretpostavljenim modelom i uključenim prediktorima konačno je objašnjeno 25% varijance indeksa moralnog odlučivanja, a najznačajnijim prediktorima pokazali su se dob, makijavelizam i psihopatija.

9. OGRANIČENJA I DOPRINOSI PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

S obzirom na važnost politike i političara, smatra se da je premalo istraživanja na tu temu, posebno u Hrvatskoj, gdje nisu pronađena istraživanja koja su dovela u vezu mračnu trijadu ličnosti, ideološku orijentaciju i moralno odlučivanje s političarima. Važnost ovog istraživanja potvrđuju i istraživanja o korumpiranosti prema kojima je Hrvatska na visokom 6. mjestu među članicama EU, što je svakako zabrinjavajući podatak (Flash Eurobarometer, 2017).

Glavni doprinos ovog istraživanja jest usmjerenost na konstrukt moralnog odlučivanja koji je noviji konstrukt u području istraživanja morala, dok su većinom dosadašnja istraživanja bila usmjerena na moralno rasuđivanje ili ponašanje. Također, u ovom istraživanju korišteni su relativno noviji instrumenti za ispitivanje ideološke orijentacije te moralnog odlučivanja, pa su tako provjerene neke njihove psihometrijske osobine na specifičnim uzorcima. Međutim, u idućim istraživanjima u ovom području bilo bi dobro koristiti neki drugi upitnik za ispitivanje mračne trijade ličnosti ili upitnike za svaku facetu mračne trijade posebno (pr. *The narcissistic personality inventory* od Raskin i Hall, *MACH-IV* od Christie i Geis, *The self report psychopathy scale-III* od Paulhus i Williams) budući da se korišteni upitnik sastoji od tvrdnji koje na očit način ispituju socijalno osjetljive stavove i mišljenja pojedinca (pr. *Volim se osvetiti autoritetima*). Način na koji su tvrdnje postavljene mogu u pojedincu izazvati potrebu da se prikaže u boljem svjetlu te će on iz tog razloga davati socijalno poželjne odgovore. Posebno se to odnosi na političare, koji su osobe od javnog interesa te im je jako bitno da se ponašaju i misle u skladu s očekivanjima javnosti.

Jedan od problema ovog istraživanja svakako je bio specifičan uzorak političara koji imaju drugačiji način razmišljanja od drugih pojedinaca. Budući da su oni osobe od javnog interesa, čini se kako su razvili određeni način socijalno poželjnog ponašanja te na isti način odgovaraju na tvrdnje pri samoprocjeni. Iz navedenih razloga, teško je sa sigurnošću zaključiti jesu li dani odgovori njihova stvarna razmišljanja ili su uvjetovani socijalnom poželjnošću. Također, cijeli uzorak (N=140) je bio premali te su i skupine koje su se uspoređivale (političari i ne-političari) imale premali broj sudionika kako bi mogli dobiti neke reprezentativne rezultate. Posebno je premalen broj političara kojima je politika jedini posao te koji za to imaju redovna primanja, a ta skupina je vjerojatno i najvažnija za ovakav tip istraživanja. Nadalje, u istraživanju je sudjelovao selekcionirani uzorak

političara tj. najviše su sudjelovali pojedinci kojima je politika sporedni posao pa se njime vjerojatno bave zato jer ih zanimaju politička pitanja i žele napraviti promjene na političkoj sceni. U sljedećim istraživanjima bilo bi dobro napraviti neke daljnje analize pr. uspoređivati ne-političare međusobno kako bi se dobio uvid u neke razlike među njima (s obzirom na izlaženje na izbore i zanimanje za politiku). S obzirom na to da se u ovom istraživanju koristila samoprocjena kao mjera ličnosti, poželjno bi bilo ubuduće uključiti i neke objektivne mjere za provjeru rezultata (pr. analizirati javne govore političara, dati suradnicima da ih procjenjuju, provesti intervju s pojedincima).

10.ZAKLJUČCI

Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti:

1. a) Nema razlika u makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji između političara i ne-političara.
1. b) Političari postižu značajno viši indeks moralnog odlučivanja od ne-političara.
1. c) Nema razlike u ideološkoj orijentaciji između političara i ne-političara kada je u pitanju gospodarski aspekt, dok su političari više lijevo orijentirani kada je u pitanju socijalni aspekt ideološke orijentacije od ne-političara.
2. Pojedinci koji imaju izraženije facete mračne trijade više su desno orijentirani i imaju niži indeks moralnog odlučivanja. Također, lijevo orijentirani pojedinci pokazuju viši indeks moralnog odlučivanja od desno orijentiranih.
3. Dob, makijavelizam i subklinička psihopatija su se pokazali kao značajni prediktori moralnog odlučivanja, odnosno, u funkciji dobi povećava se indeks moralnog odlučivanja, a s povećanjem stupnja makijavelizma i subkliničke psihopatije smanjuje se indeks moralnog odlučivanja.

.

11. LITERATURA

- Aquino, K., i Reed, I. I. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of personality and social psychology*, 83(6), 1423.
- Baker, W. (2005). *America's crisis of values*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Berthoz, S., Grezes, J., Armony, J., Passingham, R., i Dolan, R. (2006). Affective response to one's own moral violations. *Neuroimage* 31, 945–950.
- Bishop, G. (2005). *The illusion of public opinion*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Blair, R. J. R. (1995). A cognitive developmental approach to morality: Investigating the psychopath. *Cognition*, 57(1), 1-29.
- Blasi, A. (2004). Moral functioning: Moral understanding and personality. In D.K. Lapsley i D. Nar-vaez (Ur.), *Moral development, self, and identity*, 189–212. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. *Psychological bulletin*, 88(1), 1.
- Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L., i Vernon, P. A. (2009). A behavioral genetic study of the Dark Triad of personality and moral development. *Twin Research and Human Genetics*, 12(2), 132-136.
- Carney, D. R., Jost, J. T., Gosling, S. D., i Potter, J. (2008). The secret lives of liberals and conservatives: Personality profiles, interaction styles, and the things they leave behind. *Political Psychology*, 29(6), 807-840.
- Coady, C.A.J. (2014). The Problem of Dirty Hands. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition). Preuzeto 06.02.2018. s <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=dirty-hands>.
- Denton, K., i Krebs, D. (1990). From the scene to the crime: The effect of alcohol and social context on moral judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(2), 242.
- Đapić, M. (2016). *Moralno odlučivanje kod studenata različitih studijskih usmjerenja*. Neobjavljeni završni rad. Zadar: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Emler, N., Renwick, S., i Malone, B. (1983). The relationship between moral reasoning and political orientation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(5), 1073.
- Emler, N., i Stace, K. (1999). What does principled versus conventional moral reasoning convey to others about the politics and psychology of the reasoner? *European Journal of Social Psychology*, 29(4), 455-468.
- Fishkin, J., Keniston, K., i McKinnon, C. (1973). Moral reasoning and political ideology. *Journal of Personality and social Psychology*, 27(1), 109.

- Flash Eurobarometer (2017). *Businesses' attitudes towards corruption in the EU*, preuzeto 20.02.2018. s
<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/FLASH/surveyKy/2177>
- Furnham, A., Richards, S. C., i Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216.
- Gert, B. i Gert, J. (2016). The definition of morality. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Preuzeto 07.01.2018. na stranici:
<http://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/morality-definition/>
- Greene, J. D. R., Sommerville, B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., i Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293, 2105-2108.
- Gregov, Lj. i Tokić, A. (2017). O testu moralnog odlučivanja. *Zbirka psihologijskih skala 9* (u tisku). Zadar: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Grijalva, E., i Harms, P. D. (2014). Narcissism: An integrative synthesis and dominance complementarity model. *The Academy of Management Perspectives*, 28(2), 108-127.
- Grijalva, E., Harms, P. D., Newman, D. A., Gaddis, B. H., i Fraley, R. C. (2015). Narcissism and leadership: A meta-analytic review of linear and nonlinear relationships. *Personnel Psychology*, 68(1), 1-47.
- Henjak, A. (2006). Determinante ideološke samoidentifikacije hrvatskih birača na parlamentarnim izborima 2003. godine. *Politička misao: časopis za politologiju*, 42(1), 85-110.
- Hodson, G., Hogg, S. M., i MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities" (narcissism, machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690.
- Jakšić, K. (2017). *Financijsko ponašanje i "mračna" trijada ličnosti*. Neobjavljeni diplomski rad. Zadar: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Jonason, P. K. (2014). Personality and politics. *Personality and Individual Differences*, 71, 181-184.
- Jonason, P. K., Li, N. P., i Buss, D. M. (2010). The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48(4), 373-378.
- Jonason, P. K., Slomski, S., i Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and individual differences*, 52(3), 449-453.
- Jonason, P. K., i Tost, J. (2010). I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 611-615.
- Jones, D. N., i Paulhus, D. L. (2012). Introducing the short dark triad (SD3): A brief measure of dark personalities. *Journal of Research in Personality*, 21(1), 28-41.

- Jones, D. N., i Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 679-682.
- Jones, D. N., i Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. *Handbook of individual differences in social behavior*, 93-108. New York: Guilford Press.
- Jost, J. T., Federico, C. M., i Napier, J. L. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities. *Annual review of psychology*, 60, 307-337.
- Kraha, A., Turner, H., Nimon, K., Zientek, L., i Henson, R. (2012). Tools to support interpreting multiple regression in the face of multicollinearity. *Frontiers in psychology*, 3, 44.
- Kraljević, S. (2014). *Manifestacija mračne trijade ličnosti u konzumaciji psihoaktivnih tvari i rizičnim seksualnim ponašanjima*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Krick, A., Tresp, S., Vatter, M., Ludwig, A., Wihlenda, M. i Rettenberger, M. (2016). The relationships between the dark triad, the moral judgment level, and the students' disciplinary choice. *Journal of Individual Differences*, 37(1), 24-30.
- Lee, K., Ashton, M. C., Wiltshire, J., Bourdage, J. S., Visser, B. A., i Gallucci, A. (2013). Sex, power, and money: Prediction from the dark triad and honesty-humility. *European Journal of Personality*, 27(2), 169-184.
- Lilienfeld, S. O., Waldman, I. D., Landfield, K., Watts, A. L., Rubenzer, S., i Faschingbauer, T. R. (2012). Fearless dominance and the US presidency: implications of psychopathic personality traits for successful and unsuccessful political leadership. *Journal of personality and social psychology*, 103(3), 489.
- Lincoln, S. H., i Holmes, E. K. (2011). Ethical decision making: A process influenced by moral intensity. *Journal of Healthcare, Science and the Humanities*, 1(1), 55-69.
- Lund, D. B. (2000). An empirical examination of marketing professionals ethical behavior in differing situations. *Journal of Business Ethics* 24(4), 331-342.
- Mahmut, M. K., Menictas, C., Stevenson, R. J., i Homewood, J. (2011). Validating the factor structure of the self-report psychopathy scale in a community sample. *Psychological Assessment*, 23(3), 670.
- Milas, G. (1992). Mišljenje javnosti o hrvatskim političarima i političkim strankama kao pokazatelj dimenzionalnosti i prirode hrvatskog političkog prostora. *Društvena istraživanja*, 1(2 (2)), 245-264.
- Moore, T. T., i Chang, J. C. J. (2006). Ethical decision making in software piracy: Initial development and test of a four-component model. *Mis Quarterly*, 167-180.
- Murua, L.A. (2015). Moral identity development in adulthood. *Theses and Dissertations (Comprehensive)*. 1738.
- O'Boyle, E. H., Forsyth, D., Banks, G. C., i Story, P. A. (2013). A meta-analytic review of the Dark Triad-intelligence connection. *Journal of Research in Personality*, 47(6), 789-794.

- Patrick, C. J. (2005). *Handbook of psychopathy*. Guilford Press.
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, machiavellianism and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.
- Pennington, D.C. (1996). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Peterson, D., Rhoads, A. i Vaught, B. C. (2001). Ethical beliefs of business professionals: A study of gender, age and external factors. *Journal of Business Ethics*, 31(3), 225-232.
- Proroković, J. (2016). *Generalne ideološke orijentacije kod slobodnih građana i zatvorenika*. Neobjavljeni diplomski rad. Zadar: Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru.
- Rauthmann, J. F. i Will, T. (2011). Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 39(3), 391-403.
- Rosenthal, S. A. i Pittinsky, T. L. (2006). Narcissistic leadership. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 617-633.
- Sekulić, D. (2011). Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena. *Politička misao: časopis za politologiju*, 48(3), 35-64.
- Sendjaya, S., Pekerti, A., Härtel, C., Hirst, G. i Butarbutar, I. (2016). Are authentic leaders always moral? The role of Machiavellianism in the relationship between authentic leadership and morality. *Journal of Business Ethics*, 133(1), 125-139.
- Silvester, J., Wyatt, M. i Randall, R. (2014). Politician personality, Machiavellianism, and political skill as predictors of performance ratings in political roles. *Journal of occupational and organizational psychology*, 87(2), 258-279.
- Sosik, J. J., Chun, J. U. i Zhu, W. (2014). Hang on to your ego: The moderating role of leader narcissism on relationships between leader charisma and follower psychological empowerment and moral identity. *Journal of business ethics*, 120(1), 65-80.
- Spurk, D., Keller, A. C. i Hirschi, A. (2016). Do bad guys get ahead or fall behind? Relationships of the dark triad of personality with objective and subjective career success. *Social psychological and personality science*, 7(2), 113-121.
- Telebaković, B. (2012). Moral and politics. *Politeia*, 2(4), 270-280.
- Traiser, S. i Eighmy, M. A. (2011). Moral development and narcissism of private and public university business students. *Journal of Business Ethics*, 99(3), 325-334.
- Ždravac, R. (2015). *Mračna trijada i njezine sastavnice*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Osijeku

12. PRILOZI

Prilog 1: Eksploratorna faktorska analiza za skalu ideološke orijentacije

Tablica 1.1. Eksploratorna faktorska analiza za skalu ideološke orijentacije (uz varimax normalized rotaciju i isključenu česticu broj 20)

čestice	faktor 1	faktor 2	h
1. Najvažnija funkcija vlasti je provođenje zakona i reda – Najvažnija funkcija vlasti je promicanje opće dobrobiti za sve ljude	.12	.33	.30
2. Siromašan čovjek ne može biti i sretan čovjek – Zadovoljstvo životom nikad nije ovisilo o materijalnom bogatstvu	.53	.002	.38
3. Vlasti imaju obvezu promovirati univerzalna ljudska prava diljem svijeta – Država ima obvezu štititi ustavna prava pojedinca samo kod svojih građana	-.44	-.01	.31
4. Kada su ljudi u nevolji, trebali bi prvenstveno sami sebi pomoći, a ne ovisiti o drugima – Ljudi u nevolji trebaju pomoć, te im se pomoć treba i pružiti	.60	.19	.46
5. Svako bogatije društvo ima moralnu obvezu pomagati siromašne zemlje u razvoju – Država ima obvezu pomagati samo svojim građanima	-.59	-.06	.42
6. Takmičenje ističe ono najbolje u ljudima – Suradnja ističe ono najbolje u ljudima	.60	.24	.53
7. Društveni napredak uvijek počiva na privatnoj imovini i inicijativi – Društveni napredak moguć je jedino otklonom od materijalnih vrijednosti i pravednijom raspodjelom postojećih dobara	.14	.65	.51
8. Narod bez vođe je kao muha bez glave – Vlast nije izabrana da upravlja narodom nego da mu služi	.27	.48	.36
9. Maloljetnička delikvencija odraz je lošeg nasljeđa kod neke djece i zato će uvijek postojati u društvu – Maloljetnička delikvencija odraz je loše okoline u kojoj djeca rastu i kao takva se može spriječiti	.35	.22	.29
10. Gadjljivo je vidjeti odrasle kako plaču – Dirljivo je vidjeti odrasle kako plaču	.62	.05	.41
11. Vlasti trebaju učiniti znatno više kako bi se smanjili porezi i promoviralo privatno poduzetništvo – Vlasti trebaju učiniti znatno više kako bi se smanjila razlika u prihodima između siromašnih i bogatih	.07	.71	.50
12. Treba imati više razumijevanja prema ljudima koji dolaze iz problematičnih obitelji – Treba biti puno oprezniji prema ljudima koji dolaze iz problematičnih obitelji	-.45	-.16	.33
13. Sloboda govora je podložna restrikcijama, ako je to u nacionalnom interesu – Sloboda govora je jedno od najvažnijih ljudskih prava i treba biti dopuštena u svim okolnostima	.37	.37	.36
14. Različitosti među ljudima su bogatstvo ovog svijeta – Različitosti među ljudima su izvor svih ratova na svijetu	-.47	-.20	.35
15. Mogućnost neograničenog stjecanja materijalnih dobara najvažniji je motiv i pokretač razvoja pojedinca i društva u cjelini – Niti jedan pojedinac ne bi trebao imati bezgraničnu mogućnost stjecanja i nagomilavanja materijalnog bogatstva	-.02	.74	.53
16. Uspješan čovjek je onaj koji se materijalno osigurao i stekao poštovanje drugih – Uspješan čovjek je onaj koji se osjeća dobro u svojoj koži	.34	.38	.40
17. Vlasti imaju moralno pravo i obvezu pokrenuti rat protiv potencijalnih neprijatelja države – Vlasti nemaju moralno pravo pokretati bilo kakav rat osim obrambenog i to samo u slučaju teritorijalne uzurpacije	.42	.35	.42

18. Svatko je kovač svoje sreće – Mnogi ljudi jednostavno nikad nisu dobili šansu za bolji život	.06	.55	.32
19. Oko za oko, zub za zub – Tko tebe kamenom, ti njega kruhom	.47	.19	.32
21. Onaj kojeg je priroda nagradila mnogim talentima ima odgovornost i obvezu da se skrbi o onima koji nisu bili iste sreće – Sposoban čovjek treba ići za tim da razvija svoje potencijale, a ne da troši energiju na nemoćne i nesposobne	-.19	-.45	.40
karakteristični korijen	3.35	3.02	
% varijance	16.7%	15.1%	

Prilog 2: Rezultati neparametrijskih testova

Tablica 2.1. Leveneov test za ispitivanje razlika u mračnoj trijadi, ideološkoj orijentaciji i moralnom odlučivanju s obzirom na uzorak

uzorak		<i>F</i>	<i>p</i>
političari	makijavelizam	0.11	.73
	narcizam	0.80	.37
	psihopatija	0.02	.88
	gospodarski aspekt	1.81	.18
	socijalni aspekt	5.81	.01*
ne-političari	indeks moralnog odlučivanja	1.69	.19

Tablica 2.2. Leveneov test za ispitivanje razlika u mračnoj trijadi, ideološkoj orijentaciji i moralnom odlučivanju s obzirom na spol

spol		<i>F</i>	<i>p</i>
muškarci	makijavelizam	1.11	.29
	narcizam	1.62	.204
	psihopatija	7.44	.007*
	gospodarski aspekt	3.57	.06
	socijalni aspekt	6.76	.01*
žene	indeks moralnog odlučivanja	2.08	.15

Prilog 3: Rezultati parametrijskih testova i slikovni prikazi

Tablica 3.1. Jednosmjerna analiza varijance i Kruskal Wallis ANOVA-e za ispitivanje razlika po spolu u ispitivanim varijablama (N=140)

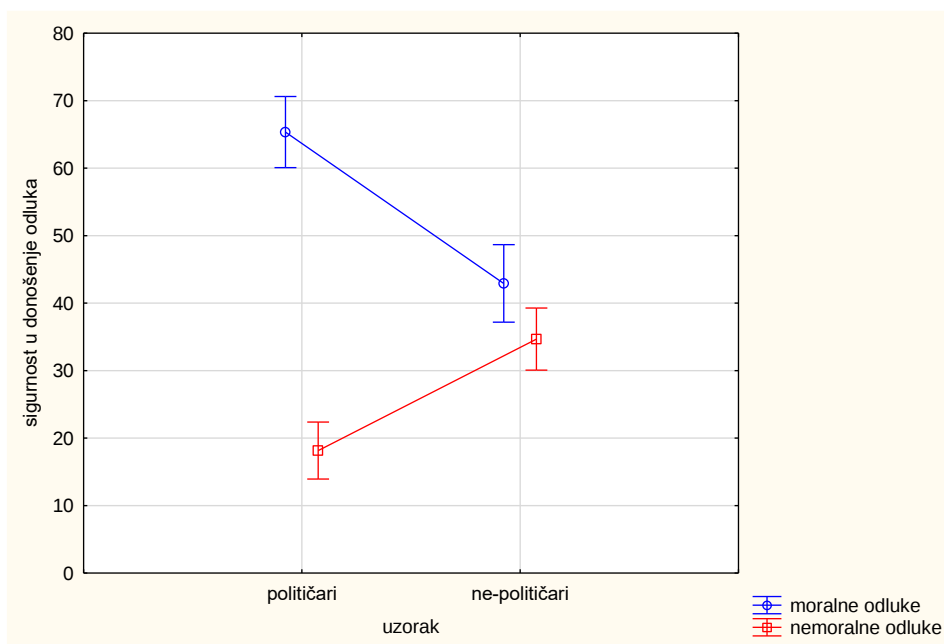
ANOVA	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
makijavelizam	4.56	1/138	.03*
KRUSKAL-WALLIS	<i>H</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
narcizam	0.51	1/140	.47
psihopatija	5.26	1/140	.02*
gospodarski aspekt	1.02	1/140	.31
socijalni aspekt	9.69	1/140	.001*
indeks moralnog odlučivanja	0.58	1/140	.44

Tablica 3.2. Jednosmjerna analiza varijance i Kruskal-Wallis ANOVA-e za ispitivanje razlika u ispitivanim varijablama s obzirom na pripadnost stranci (N=76)

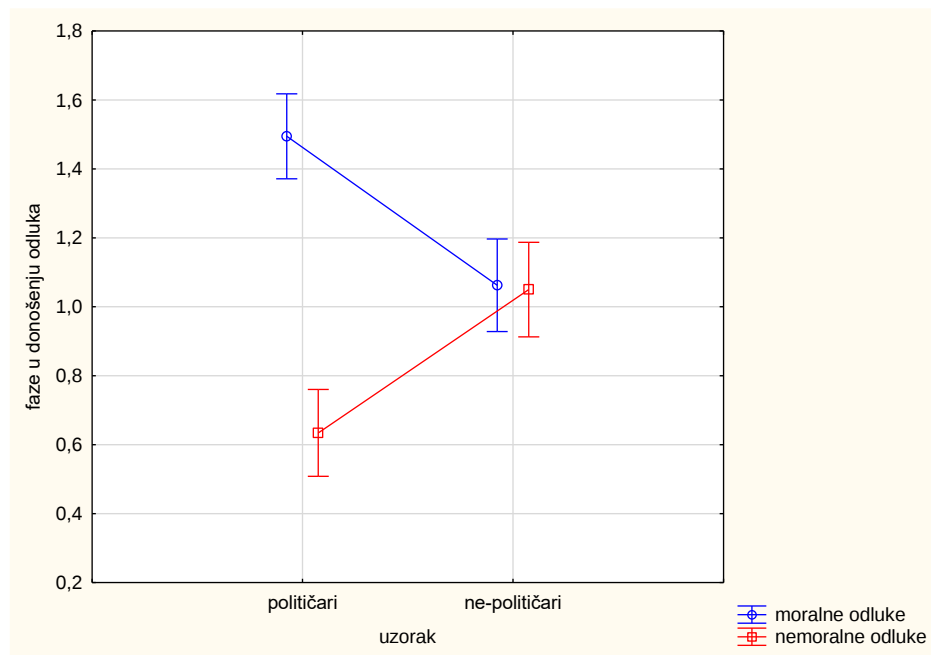
ANOVA	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
makijavelizam	6.76	2	.002*
KRUSKAL-WALLIS	<i>H</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
narcizam	3.13	2/57	.20
psihopatija	1.54	2/57	.46
gospodarski aspekt	14.8	2/57	.006*
socijalni aspekt	2.94	2/57	.22
indeks moralnog odlučivanja	2.26	2/57	.32

Tablica 3.3. Jednosmjerne analize varijance za ispitivanje razlika u aspektima moralnog odlučivanja s obzirom na uzorak (N=140)

ANOVA	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
sigurnost u donošenje moralnih odluka	32.32	1	.00*
sigurnost u donošenje nemoralnih odluka	27.36	1	.00*
dostignuta faza u donošenju moralnih odluka	21.98	1	.00*
dostignuta faza u donošenju nemoralnih odluka	19.49	1	.00*
moralnost donešenih odluka	31.96	1	.00*

Slika 1. Prikaz sigurnosti u donošenje moralnih i nemoralnih odluka s obzirom na uzorak

Slika 2. Prikaz dostignutih faza u donošenju moralnih i nemoralnih odluka s obzirom na uzorak